

בין מסורת לחידוש: יום השנה לשחרור צפת וההילולה במירון, תש"ט

עודד בר

בחורש מאי 1949 התקיימו בצפת ובמירון הסמוכה, במשך כשבועיים, אירועים, ואלו הועמדו על ידי כמה מעיתוני התקופה בראש הכותרות. אירועים אלו חרגו מבחינת המאפיינים של המשתתפים בהם ומספרם מאירועים מקומיים או מסורתיים, ובהתאם זכו לסיקור נרחב בעיתונות. בפריפריה הגלילית צוינו זה אחר זה חגיגות השנה לשחרור צפת, פירוק הפלמ"ח, שנה לעצמאות מדינת ישראל וההילולה המסורתית של ל"ג בעומר. באירועים אלו השתתפו אנשים שעמדו במרכז העשייה הפוליטית, שהטריחו את עצמם לצפת ולמירון כדי לנסות להשפיע בעצם נוכחותם וכדבריהם על עיצוב פני החברה במדינה הצעירה. ריבוי הטקסים שהתקיימו באותו פרק זמן בזירה גאוגרפית מצומצמת הפכו את צפת ומירון למשך הרף עין היסטורי למוקד המאבק על הנרטיב של הקמת המדינה, וכפועל יוצא מכך – על דמותה ועל אופייה. קוראי העיתונים של אביב תש"ט נחשפו למקטעים ספורדיים של האירועים בהתאם לגישה הפוליטית של העיתון שקראו, ורובם לא נחשפו לתמונה הכוללת. הפרספקטיבה ההיסטורית מאפשרת לנו לנסות לצייר תמונה זאת ולהבין את המניעים לה ואת תוצאותיה. במאמר זה אנתח את האירועים ואת הטקסים שנערכו בצפת ובמירון, ואראה כיצד הם משקפים מאבקים מרכזיים על דמותה של מדינת ישראל, שחגגה אז שנה לקיומה.

מבוא

ההילולה בל"ג בעומר במירון

ההילולה של רבי שמעון בן יוחאי (רשב"י) ובנו רבי אלעזר מתקיימת במירון כבר יותר מ-400 שנה.¹ ההילולה היא חגיגה עממית-המונית² הנערכת מדי שנה בל"ג בעומר (י"ח

1 אברהם יערי מביא ראיות לכך שחגיגה זו החלה בשליש השני של המאה ה-16. הנ"ל, 'תולדות ההילולה במירון', תרביץ, לא (תשכ"ב), עמ' 79.

2 עממיותן של החגיגות התבטאה בנוכחותם של בני עדות שונות, יהודים ולא יהודים, בחגיגות.

באייר).³ קהל של אלפים ורבבות עולה לרגל למתחם הבנוי מסביב לציון קבריהם של רשב"י ובנו שבמירון, וחוגג מערבו של ל"ג בעומר ובמשך כל הלילה והיום שאחריו. טקסי ההילולה החלו בצפת עם הוצאת ספר התורה העתיק מבית הכנסת, העברתו לבית משפחת עבו והובלתו בתהלוכה ססגונית אל מתחם קברו של רשב"י במירון. הקבר נמצא בתוך כפר ערבי מוסלמי במתחם שנרכש על ידי יהודים ונוהל כהקדש.⁴ עם רדת החשכה התקיים טקס 'ההדלקה' – האדמו"ר מבויאן, או בא כוחו, הדליק את המדורה שהוכנה על הגג של מבנה הקבר. ההדלקה שימשה אות לפתיחת החגיגות שכללו ריקודים, שתיית אלכוהול, שירה ונגינה, הוספת שמן והשלכת בגדים למדורה. כך חגגו ההמונים כל שעות הלילה ואף בשעות היום שלמחרת.⁵ מנהג נוסף שנהוג לקיים בזמן ההילולה הוא טקס ה'חלאקה' – גילוח ראשון של ראשי הילדים הקטנים.⁶

ההילולה עצמה נערכה במירון, אולם אי-אפשר לנתק אותה גם מצפת, אתר קברו של הרשב"י נוהל ונשמר במשך שנים רבות על ידי יהודים שישבו בצפת (האפוטרופסים), התהלוכה שפתחה את החגיגות יצאה מצפת, ורכים מבאי ההילולה התאכסנו בעיר, ובכך תרמו לכלכלתה. בציבור הרחב לא הבחינו בין צפת ובין מירון וראו בשני המקומות ישות

רפאל חיים הכהן מספר על השתתפותו בהילולה בשנת תרנ"ו (1896). ראו: הנ"ל, אבנים בחומה, ירושלים תש"ל, עמ' 68-72. לדבריו, השתתפו בה גם חסידים אשכנזים וברווים. ארתור רופין בספר פרקי חיי (עורך: אלכס ביין; תרגום מגרמנית: א"ד שפיר), תל אביב 1968, עמ' 181 – מדגיש את השתתפותם של בני עדות המזרח בהילולה שנכח בה בשנת 1911. רופין סלד מהחגיגה העממית, שהיתה מבחינתו 'התגלמות מירע האמונה התפלה', ונדר נדר שלא ישוב לחגיגה זו לעולם. על משתתפי ההילולה בעשור הראשון למדינה ראו להלן.

3 זכריה גורן מציין שההילולה של רשב"י במירון זכתה לפופולריות בייחוד לאחר שהתפרסם על דעת האר"י של ל"ג בעומר הוא יום הולדתו, יום חתונתו ויום פטירתו של רשב"י ובו אף התגלה לו ספר הזוהר. ראו: הנ"ל, 'על מקורו של ל"ג בעומר וגלגוליו', מחקרי חג, 3 (תשנ"ב), עמ' 41.

4 יוסף שרביט מציין שבני משפחת עבו רכשו משנות השבעים של המאה ה-19 את חלקת הקבר של רשב"י, הקימו שם בית כנסת, הרחיבו את חצר הקבר והוסיפו בתים, וקנו עוד 7,000 דונם אדמה חקלאית בכפר מירון ועודדו התיישבות של עשרות משפחות יהודיות להתיישב במקום. ראו: 'צרפת לגליל במאה התשע-עשרה: על פי התכתובת הקונסולרית של משפחת עבו', קתדרה, 108 (תשס"ג), עמ' 91-93. לאות תודה על פועלו של שמואל עבו העניקה לו הקהילה בצפת את ספר התורה שנישא בחגיגות ל"ג בעומר מצפת למירון. טוביה פריינד מציין כי האדמות הסמוכות לבניין ציון הרשב"י מצופו לו נקנו בעקבות יזמה של הרב יהושע העשיל ביין בשנת תרמ"א (1881), ועליהן הוקמו ישיבה ובית 'מושב זקנים', המיומן הושג באמצעות מגביות. ראו: הנ"ל, "בר יוחאי" מושב טוב ישבת... לתולדות וקורות ישיבת ובית מושב זקנים "בר יוחאי" במירון, תוספת לגיליון המודיע, י"א באייר תשס"א, עמ' 24-25. עניין ההקדש במירון הוא נושא סבוך שנמצא בדיון משפטי מתמשך כבר יותר מחמישים שנה. על קיומו של ההקדש ותביעתו לבעלות ולאחריות על אתר קבר הרשב"י ראו את פסק הדין של בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים, ע"א 11593/05, כ"ו בניסן תשס"ו (24.4.2006).

5 ראו למשל: 'התהלוכה מצפת למירון', הבקר, 9.5.1947, עמ' 8.

6 ראו: יערי, לעיל הערה 1; יוסף הגלילי, ספר מירון, מירון תשמ"ח, עמ' 97.

אחת שההילולה מתקיימת בה.⁷ בשנים שקדמו להקמת המדינה השתתפו בחגיגות אלפים רבים של יהודים, דתיים ושומרי מסורת, שהגיעו מכל רחבי הארץ, ואף מהארצות השכנות. ההמונים הגיעו ישירות למירון או שהגיעו לצפת והשתכנו בה, וממנה עברו למירון.

תש"ח – 1948

בשנת 1948, כאשר קמה מדינת ישראל, כבר היתה קיימת אפוא מסורת מבוססת היטב של חגיגות הילולה במירון בל"ג בעומר.

י"ח באייר תש"ח, ל"ג בעומר, חל ביום חמישי 27 במאי, כשבועיים לאחר הכרזת העצמאות של מדינת ישראל. בשנה זו לא התקיימה הילולה בל"ג בעומר במירון בשל מלחמת העצמאות.⁸ מתחם קברו של הרשב"י נמצא בתוך הכפר הערבי מירון, שהיה כפר עויין⁹ בשליטת 'צבא השחרור הערבי' של קאוקג' ואף שימש בסיס לארטילריה שהפגיזה את צפת.¹⁰

המתיחות בין האוכלוסייה היהודית של צפת ובין ערביי העיר הסתיימה כאשר כבשו יחידות הפלמ"ח את השכונות הערביות של צפת במבצע 'פתח', במתקפה שהחלה ב־9 במאי והסתיימה ב־11 בו. כוחות הפלמ"ח שנכנסו לרובע הערבי בעיר מצאו אותו ריק, ערביי צפת ברחו מהעיר לאחר שהנקודות האסטרטגיות בה נכבשו בקרבות קשים על ידי לוחמי הפלמ"ח. בריחת הערבים מצפת הביאה לסיומם של חמישה חודשים שהאוכלוסייה היהודית בעיר נמצאה במצב של חרדה קיומית. הניצחון בקרב הפיג את המתחים אשר נוצרו בין אנשי הפלמ"ח ששלטו בפועל בצפת ובין התושבים היהודים והנהגתם. התושבים הבינו כי ניצלו בזכות הלוחמים הצעירים והביעו את תודתם.¹¹ ב־12 במאי 1948 כתב

7 כותרת הידיעה על ההילולה של שנת תש"ט בעיתון חרות ביום 17.5.1949 היתה: 'ל"ג בעומר בצפת'. בידיעה מירון אינה נזכרת כלל, והדיווח מתייחס רק לצפת.

8 דורון בר טוען כך: 'העלייה לרגל [למירון] בתש"ח, בסמוך ליום העצמאות הראשון, התרחשה בזמן המלחמה ועדיין הייתה מוגבלת בהיקפה'. ראו: הנ"ל, המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל, ירושלים תשס"ז, עמ' 128. נראה שטעות בידיו, ולפי הנסיבות לא התקיימה עלייה לרגל למירון בשנת בל"ג בעומר תש"ח.

9 אלעד פלד מציין שהכפרים מירון, ספסופה וג'יש שמשו מרכזי כנופיות ערביות. ראו: הנ"ל, צפת בתש"ח: יומן המערכה (עורך: אלי שילר), ירושלים 2006, עמ' 54.

10 בני מוריס מציין שבשעת הקרב קיבלו הלוחמים הערבים בצפת סיוע מקני הארטילריה שהיו מוצבים במירון. ראו: הנ"ל, לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, תל אביב 1991, עמ' 146. ראו גם: פלד, צפת בתש"ח, עמ' 149.

11 ראו: שמריהו בן־פז, 'צפת', בתוך מעטים מול רבים? (עורכים: א' קדיש, ב"ז קדר), ירושלים תשס"ו, עמ' 113–123.

בן-גוריון ביומנו: 'משטרת כנען בירינו. אין ערבים בצפת'.¹² לאחר שחרור צפת¹³ נשאר הכפר מירון בידי הכוחות הערביים עד שנכבש ב-29 באוקטובר 1948 ב'מבצע חירם', ואז הוא גם התרוקן מתושביו המוסלמים.¹⁴

יש לציין שיוסף הגלילי, אדם שקשר את עצמו לקבר הרשב"י ולהילולה של ל"ג בעומר בארבעים השנים הראשונות למדינה, טוען ששר הדתות הראשון, הרב י"ל פישמן-מיימון, אמר בשעה שהתקיים ויכוח על קיום ההילולה בתש"ט (1949):¹⁵

בשנה שעברה כאשר בוטלה ההילולא בגלל מלחמת השחרור, סיכנו חיילי צה"ל את חייהם, ובאישון לילה פרצו למירון, מעוזם של חיילי קאוקג' שהתבצרו בחצר הרשב"י. הם חדרו לעומק הכפר ובדינאמיט 'הרימו' את ביתו של השייך שבמרומי הכפר והעלוהו באש. כתחליף להדלקה. הלהבות עלו לשחקים ונראו בכל הסביבה. יהודי צפת התאספו ליד רחבת בית הכנסת האר"י הקדוש 'חקל תפוחין קדישין', הפונה ישירות למירון לקיים שם את מצוות ההדלקה. ומה גדלה שמחתם כאשר ראו פתאום את ההדלקה הגדולה ואת להבות האש שבוקעות שחקים ממירון [...].¹⁶

בהיעדר כל מקור אחר המאשר את הדברים, קשה לדעת אם אכן נשא השר פישמן-מיימון את הדברים הללו או שהם הושמו בפיו על ידי המחבר כיד הדמיון הטובה עליו. לסיפור הפשיטה על מירון הערבית אין שום אחיזה בשום מקור היסטורי אמין,¹⁷ ייתכן שהדברים הובאו לתפארת המליצה, מתוך רצון לבנות מיתוס של רצף בלתי מופר של קיום ההילולה במירון, למרות אילוצי המלחמה. ייתכן גם שסיפור ה'הדלקה' בכפר מירון בתש"ח מסתמך על העובדה שיחידות של הפלמ"ח פוצצו והבעירו בתים בכפר עין אל-זיתון בראשית מאי 1948, כשלושה שבועות לפני ל"ג בעומר תש"ח, והדבר עורר שמחה בקרב יהודי צפת,¹⁸ והגלילי או השר פישמן-מיימון לא הפרידו בין שני אירועים שונים. נראה לי שסיפור ה'הדלקה' בתש"ח נועד להבנות מיתוס שלפיו הרצף של הילולת ל"ג בעומר

12 דוד בן-גוריון, יומן המלחמה, א (עורכים: גרשון ריבלין ואלחנן אורן), תל אביב תשמ"ג, עמ' 411.

על קרבות צפת בתש"ח נכתבו רבות, לאחרונה ראו אור: פלד, צפת בתש"ח; בן-פז, לעיל הערה 11.

13 למעשה כיבוש החלק הערבי של העיר המעורבת. אנחנו נשתמש במונח שהיה מקובל אז בעיתונות העברית במדינת ישראל. על ההבדלים במינוח ראו: מעוז עזריהו, פולחני מדינה, קריית שדה בוקר תשנ"ה, עמ' 34.

14 ראו: יומן בן-גוריון, 10.10.1949-31. מוריס, לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, עמ' 301.

15 ראו על כך להלן.

16 הגלילי, לעיל הערה 6.

17 על הבעייתיות של העדויות על אירועי הקרבות בתש"ח כמקורות היסטוריים אמנים ראו: מרדכי בר-און, 'זיכרונות תש"ח, זיכרון אישי, זיכרון קולקטיבי וחקר "מה שהיה באמת"', בתוך: ספרו גבולות עשנים: עיונים בתולדות מדינת ישראל 1948-1967, ירושלים תשס"א, עמ' 108-109.

18 מוריס, לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, עמ' 144. מוסטפא עבאסי, 'צפת במלחמת העצמאות: עיון מחדש', קתדרה, 107 (תשס"ג), עמ' 135.

במירון לא נותק מעולם, אפילו לא בימי מלחמת העצמאות, כשקיום ההילולה בפועל היה בלתי אפשרי.

1949 – תש"ט

חגיגות יום השחרור בצפת

הימים שבין יום העצמאות, אשר נחוג לראשונה במדינת ישראל ושיאו היה אמור להיות ב'מצעד שלא צעד' בתל אביב (ה' באייר תש"ט-4 במאי 1949),¹⁹ לל"ג בעומר (י"ח באייר תש"ט-17 במאי 1949) התאפיינו בריבוי טקסים לציון מלאות שנה לקרבות ולניצחונות של תש"ח ולזכר הרוגי הקרבות, טקסים שהתקיימו בכל רחבי הארץ.²⁰ גם בצפת התקיימו חגיגות וטקסים במלאות שנה לשחרורה, טקסים שהיו מעין הקדמה וחזרה כללית לקראת ההילולה של ל"ג בעומר.²¹

בעיתון על המשמר פורסמה ב-6 במאי 1949, באופן בלעדי, מודעת הזמנה לחגיגות יום השחרור בצפת, וזה לשונה:

נשיא המדינה, ראש הממשלה, ראש המטה הכללי, שרי המדינה, חברי הכנסת, מפקדי הצבא, הסוכנות היהודית, נציגי הממשלה, ראשי העיריות והמועצות, מוסדות ציבוריים, ראשי כל המפלגות, מגיני צפת מכל התקופות, משררי וכובשי המולדת, בני צפת הפזורים בארץ וכל הצבור הישראלי מוזמנים בזה להשתתף בחגיגות יום שחרור צפת שתתקיימה בימים ב'-ג', י'-י"א אייר תש"ט, 9-10 במאי 1949.

אזכרה לחללים תתקיים בבית הקברות ביום שלישי

בשעה 10:00 לפנה"צ. הורי החללים מתבקשים להשתתף.

כל המפקדים מתבקשים לשחרר את בני צפת והמגינים המשרתים

ביחידותיהם למשך יומיים אלו.

הדרכה ופרטים אפשר לקבל בלשכת המודיעין (מול ב"ח הדסה).

עיריית צפת

מגיני צפת

19 ראו: יומן בן-גוריון, 4.5.1949: 'הושבת החג ההמון סתם חדר למצעד הצבא, ונתתי הוראה שאם הקהל לא יתפזר ברצונו הטוב להודיע שהמצעד בטל'. המצעד בוטל, ולמחרת מונתה ועדה לבדיקת האירוע. ראו על כך שם, 5.5.1949. ראו גם: עזריהו, פולחני מדינה, עמ' 82.

20 פירוט חלקי של חגיגות שנערכו ביישובים השונים לציון יום השנה לניצחון ראו בתוך: עזריהו, שם, עמ' 34.

21 בעיתון הארץ מיום 11.5.1949, ביריעה 'צפת חוגגת יום שחרורה', שפורסמה בעמוד הראשון, השתמשו בביטוי 'ליל הילולא' לתיאור החגיגות בצפת. בדבר מיום 16.5.1949 פורסמה הידיעה: 'מחג שחרור צפת – לחג ל"ג בעומר במירון'.

המודעה של 'מגיני צפת' ו'עירית צפת' הזמינה לכאורה לחגיגות יום השחרור בימים 9-10 במאי 1949 את כלל הציבור במדינה.²² יש לציין שבראשות עיריית צפת כיהן אז הרב משה פודהורצר (פדהצור),²³ והמודעה מטעם מועצת העירייה שבהנהלת המפלגות הדתיות פורסמה דווקא בביטאונה של מפ"ם,²⁴ מפלגת האופוזיציה בעלת האידאולוגיה החילונית-סוציאליסטית.²⁵ נראה שהמודעה כוונה בעיקר אל 'משחררי וכובשי המולדת' – אנשי הגדוד השלישי של הפלמ"ח,²⁶ שהשתתפו בקרבות לשחרור צפת בתש"ח, ואזכור שאר הנמענים בהזמנה בא כדי לשוות לחגיגות אופי ממלכתי, אף שהמוזמנים ידעו כי אין שום סיכוי שיזכו לראות את ראשי המדינה בחגיגות.²⁷ כעבור יומיים, ב-8 במאי, פורסמה בעל המשמר מודעה נוספת הקוראת לאנשי הגדוד השלישי של הפלמ"ח לבוא לכינוס שיתקיים ב-10 בחודש בצפת.²⁸ ידיעות אחרונות דיווח לקוראיו ב-9 במאי 1949 על החגיגות המתוכננות בצפת בכותרת 'המצעד שבוא יבוא – בצפת [...] והביע תקווה שיהיה מצעד ממש. דברים אלו היו בבחינת ביקורת על כישלון המצעד הצבאי שהיה אמור להתקיים ביום העצמאות בתל אביב כטקס הממלכתי המרכזי והבעת ביטחון בכך שדווקא הטקסים בצפת, שאינם ממלכתיים – ובמרכזם יעמדו תושבי העיר ולוחמי חטיבת יפתח של הפלמ"ח – יזכו להצלחה מלאה.

אכן, עיתוני התקופה דיווחו על הצלחה מרשימה של החגיגות בצפת. החגיגות נפתחו ביום שני 9 במאי בשעה שש לפנות ערב בירי מרגמות, תותחים ומכונות ירייה (מקלעים).

22 יש לציין שיום השנה לשחרור צפת צוין על פי לוח השנה הכללי, ולא על פי לוח השנה העברי כמקובל באירועים ממלכתיים. בעיתון דבר פורסמה ביום 10.5.1949 הכתבה 'יום השנה לשחרור צפת', מאת ישעיהו עשני, ובה סופר על מאורעות תש"ח.

23 פודהורצר (1889-1962), שהיה איש ציבור ופעיל מרכזי בחיי הקהילה היהודית בצפת, עמד בראש ועד הקהילה היהודית לפני מלחמת השחרור, ועם שחרור העיר התמנה לעמוד בראשה. הוא נבחר בשנת 1950 לראש העירייה מטעם הגוש הדתי, ושימש בתפקיד זה עד 1955.

24 על העיתון ראו: יריב צפתי, "על המשמר" – אנטומיה של עתון מפלגתי, קשר, 27 (מאי 2000), עמ' 59-67.

25 ביום 9.3.1949 הוקמה הממשלה הראשונה בהשתתפות מפא"י, החזית הדתית, המפלגה הפרוגרסיבית והסתדרות הספרדים. מפ"ם והציונים הכלליים שהשתתפו בממשלה הזמנית נשארו באופוזיציה. על כך ראו: דני קורן ובוועז שפירא, קואליציות, תל אביב תשנ"ז, עמ' 240.

26 יואב גלבר מציין שמפ"ם ראתה בעצמה אפוטרופסית של הפלמ"ח, אף שלא כל חיילי הפלמ"ח, וקרוב לודאי שגם מרביתם, לא נמנו עם חברי המפלגה. ראו: הנ"ל, למה פרקו את הפלמ"ח, תל אביב תשמ"ו, עמ' 160.

27 במאמר "שבת שירה" של צפתי, אשר כתב מחבר שהסתתר בשם העט 'ש. נוסע', בעיתון הארץ, 20.5.1949, נכתב כי רבים מאנשי צפת לא הצטערו על שלא בא איש מבאי כוח המוסדות להשתתף בחגם.

28 בהזמנה צוין שהכינוס יתקיים באולם הקולנוע בהר כנען בהשתתפות הצ"זבטרון, ונמסרו בה פרטים על ההסעות מתל אביב, מחיפה ומטבריה. יש לציין שבכך בכד עם פרסום הזמנה של עיריית צפת ומגני העיר התפרסמה בעל המשמר, ביום 6.5.1949 גם הזמנה מטעם הגדוד הראשון של הפלמ"ח לטקס שייערך במלכיה ב-13.5.1949.

באחד מבתי הרובע היהודי נפתחה תערוכת 'ההגנה', שהוצגו בה כלי הנשק אשר היו בידי לוחמי צפת בתש"ח, ונפתח חדר להנצחת הנופלים בקרבות. החרדים התכנסו לתפילת הודיה בבית הכנסת על שם אבוהב, הודלקו משואות על הר כנען, התקיימה תהלוכת לפידים במעלה המצודה, בכיכר שליד בניין הסראיה (בית המושל מהתקופה העות'מאנית) התקיימה עצרת בנוכחות יותר מ-3,000 איש. בעצרת הונף הדגל (הכחול-לבן), ראש העירייה פודהורצר נאם והדגיש את תרומת הפלמ"ח לשחרור צפת, ונאמו גם מפקד מחוז הגליל²⁹ ו'כנעני' (אלעד פלד) מפקד הפלמ"ח בצפת בתש"ח. בירכו גם הלל לנדרסמן בשם משקי הגליל העליון, חנוכי מושל העיר³⁰ ונציג הוועד הפועל של ההסתדרות. כן בירכו אטאנאס – כומר מרוני, ו'שיח' ערבי מהחולה. שיאו של הטקס היה כאשר נמסרה למפקד הגדוד השלישי של הפלמ"ח (משה קלמן) תעודת רישום על שם הגדוד בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל בשם מגני צפת. גם חללי הקרב על צפת נרשמו בספר הזהב, והתעודה על שמם נמסרה לאב שכול. לאחר הטקסים החלה הלילה של מוזיקה וריקודים בכל רחבי העיר.³¹ את המוזיקה ניגנו תזמורת צבאית וכן להקת 'כליזמרים' שנגניה מבני צפת המתגוררים בחיפה והם מגיעים מדי שנה להילולת ל"ג בעומר.³²

למחרת, יום שלישי 10 במאי 1949, נמשכו החגיגות בצפת. בבוקר נערכה ברחובות העיר תהלוכה של דרוזים, צ'רקסים ונוצרים מכפרי הסביבה. הם נשאו דגלים מסורתיים ואת דגלי המדינה, רקדו דבקה וערכו פנטזיות. ביזמתו של רפאל עבו, נציג משרד המיעוטים בצפת, נערכה עבורם מסיבה בבית קפה בעיר.³³ בד בבד עם תהלוכת בני המיעוטים נערך במצודה של צפת טקס לגילוי מצבת זיכרון לחללי הקרבות לכיבוש צפת ועין זיתים. בטקס זה נאם מפקד הפלמ"ח, האלוף יגאל אלון, שפיקד על מבצע 'פתח', אז שוחררה העיר בתש"ח. ברבריו יצא נגד האגדה על הנס שבאמצעותו שוחררה העיר

29 פירוט המשתתפים בעצרת זו מובא בכתבה 'צפת פתחה בחגיגות יום השנה לשחרורה', בתוך: על המשמר, 10.5.1949. נראה כי 'מפקד מחוז הגליל שדיבר בשם הצבא' שעליו מדובר בכתבה זו הוא האלוף משה כרמל, מפקד חזית הצפון, שהעיתון העדיף לכנותו בכינוי מימי המחתרת.

30 אברהם חנוכי מקיבוץ איילת השחר, שהיה המושל הצבאי של צפת. ראו: מוריס, לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, עמ' 147.

31 הדברים מבוססים על המאמרים האלה שפורסמו בעיתונות היומית: 'מחר יחלו בצפת חגיגות השיחרור', על המשמר, 8.5.1949; 'היום מתחילה צפת לחוג את יום-השנה לשחרורה', על המשמר, 9.5.1949; 'המצעד שבוא יבוא – בצפת... הלילה – שנה לשחרורה של בירת הגליל העליון. – צפת מצפה עתה לשחרורה הנוסף: הכלכלי, ידיעות אחרונות, 9.5.1949; 'חגיגות ליום השנה לשחרור צפת', הארץ, 9.5.1949; 'צפת פתחה בחגיגות יום השנה לשחרורה', על המשמר, 10.5.1949; 'נפתחו חגיגות שחרור צפת', הארץ, 10.5.1949, ואותו מאמר, מילה במילה, פורסם באותו יום גם בעיתון דבר, בכותרת 'צפת חוגגת שנה לשחרורה'.

32 ראו: יהושע, 'מכתבים מצפת: עיר רוקרת', דבר, 24.5.1949. הכותב הוא כנראה יהושע עשני, כתב העיתון בצפת.

33 ראו: דוד פודהורצר, 'צפת החוגגת כיבדה זכר משחררה', הבקר, 11.5.1949.

כנגד כל הסיכויים,³⁴ וציין את גבורת הלוחמים כערך שעליו יש לחנך את הדורות הבאים. בשעות הצהריים התקיימה בבית הקברות אזכרה לנופלים בקרבות תש"ח, הסך מאיר מייבג, מפקד ההגנה בצפת, נשא דברי הספד, שושנה לוי, אחת הלוחמות, קראה 'יזכור', הרב דב זילברמן נשא תפילת 'אל מלא רחמים' וקרא 'קדיש', ונורו שלושה מטחי כבוד לזכרם. בשעה שלוש נערך מסדר צבאי שנמסר על ידי רב-סרן משה קלמן (מפקד הגדוד השלישי של הפלמ"ח, ששחרר את צפת) לאלוף משה כרמל (מי שפיקד על חזית הצפון בתש"ח). כרמל הדגיש בנאום שנשא את הברית שנכרתה בין תושבי צפת ללוחמי החי"ש והפלמ"ח שנלחמו בה ונפלו על שחרורה. הוא הביא את ברכת הרמטכ"ל ואיחל לצפת שתפרח ותתפתח. מהמסדר יצאו הלוחמים – מגני צפת, אנשי הפלמ"ח, אנשי מגן דוד אדום, תושבי יישובים מהסביבה, וטנדר שעליו הוצבה מרגמת 'דודק'ה', במצעד שעבר ברחובות העיר לצלילי תזמורת המשטרה.³⁵

בשעות אחר הצהריים של אותו יום שלישי התכנס הגדוד השלישי של הפלמ"ח בהר כנען. רוב העיתונים לא דיווחו על הכינוס, ובידיעות שפורסמו בעיתון על המשמר מחקה הצנזורה פרטים רבים. קוראי העיתון יכלו ללמוד כי בכינוס נאמו האלוף יגאל אלון, משה סנה ומפקד הגדוד (קלמן)³⁶ וכי במקום שהתכנס בו הגדוד התנוססה כתובת ענקית: 'הכושי עשה את שלו'.³⁷ כתובת זו מצביעה על כך שכינוס הגדוד והטקסים שהתקיימו ביום זה נועדו לא רק כדי לחגוג את יום השנה לשחרור צפת אלא גם כדי למחות על פירוק הפלמ"ח, וחטיבת 'פתח' כחלק ממנו.³⁸ החגיגות בצפת היו למעשה 'מסיבת סיום' לקיומה של היחידה הצבאית ששחררה את העיר בתש"ח, ובשל ההתנגדות הפוליטית והמחאות מצד שמאל על הפירוק אפשר להבין מדוע לא הופיע בצפת אף אחד מחברי הממשלה, וכל הנואמים המרכזיים בטקסים השונים היו אנשי מפ"ם של אז – משה קלמן, יגאל אלון, משה כרמל³⁹ ומשה סנה או אישי ציבור מקומיים. הדיווח בעיתונים על פירוק חטיבות הפלמ"ח נמנע על ידי הצנזורה.⁴⁰ ב-11 במאי 1949, יום לאחר החגיגות בצפת, פורסם

34 הרברים מתקשרים לדברים המיוחסים לאחד מרבני צפת: 'שני דברים הצילו את צפת בתש"ח: מעש ונס. מעשה משום שישבו וקראו תהילים ונס משום שהפלמ"ח הגיע בזמן'. ראו: מרדכי נאור, 'צפת במלחמת העצמאות – המעשה והנס', אריאל, 157-158 (צפת ואתריה, 2002), עמ' 122.

35 ראו: שם, וכן: י' עשני, 'ליל שמחה ויום גיל בצפת', דבר, 11.5.1949; 'צפת חוגגת יום שחרורה: הוקמה מצבת זכרון במרומי המצודה', הארץ, 11.5.1949; 'יהודים מגודלי-זקן בצפת מחבקים את אנשי הפלמ"ח', מאת כתבתנו המיוחדת, על המשמר, 12.5.1949.

36 ראו: על המשמר, שם.

37 ראו: 'הכושי עשה את שלו', על המשמר, 11.5.1949.

38 ראו: גלבר, למה פירקו את הפלמ"ח, עמ' 246.

39 ראו למשל: אורי ברנר, ההתפטרות, תל אביב 1987, נספח 3, עמ' 73.

40 ראו: גלבר, למה פירקו את הפלמ"ח. חבר הכנסת ריפתין ממפ"ם העביר ביום 13.5.1949 שאילתה לבן-גוריון בנוגע לקטעים המצונזרים. בן-גוריון נמנע מלהשיב לשאילתה בכנסת והעביר לשואל מכתב ובו הסביר שהקטעים המצונזרים דנו בפירוק חטיבות צבא מסוימות ומסיבות של ביטחון צבאי אין גלגות פרטים אלו. ראו: ארכיון בן-גוריון, חטיבת ההתכתבות, מכתבו ל' ריפתין מיום 23.5.1949.

בעל המשמר במקום מאמר מערכת שיר פרדה מהפלמ"ח מעוטר בסמל הפלמ"ח – שתי שיבולים וחרב.⁴¹ אנשי מפ"ם, 'מפלגת ביטחון' של אותם ימים⁴² שהתנגדה לפירוק הפלמ"ח והציבה אותו כאלטרנטיבה לצבא שנבנה על ידי בן-גוריון,⁴³ עמדו במרכז האירועים שבאו למחות על פירוק הפלמ"ח. עיתונה של מפ"ם ליווה אירועים אלו משלב התכנון וההזמנות עד הסיקור המצונזר שלהם, ומנהיגיה ונציגיה בכנסת המשיכו להעלות את שאלת פירוק הפלמ"ח גם בהמשך אותה שנה במשא ומתן הקואליציוני עם מפא"י, שהסתיים במרס 1950 בכישלון.⁴⁴

חגיגות יום השנה לשחרור צפת גרמו לבן-גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון, שהיה ללא ספק הדמות הפוליטית החשובה ובעלת ההשפעה הגדולה ביותר במדינת ישראל בתקופה זו, תרעומת רבה. מלבד העובדה שלא כיבד את החגיגות בנוכחותו או במשלוח ברכה, כפי שעשה בחגיגות דומות,⁴⁵ הוא הורה להדיח את משה שמיר, שהיה אז חבר מפ"ם, מעריכת במחנה, עיתון חיילי ישראל, מפני שפרסם בעיתון תמונה של כינוס הגדוד השלישי של הפלמ"ח ובה רואים היטב את כתובת המחאה: 'הכושי עשה את שלו'.⁴⁶ מאבקו של בן-גוריון, באמצעות הצנזורה, נגד המוחים על פירוק חטיבות הפלמ"ח הגיע לשיאו בפסילת השיר 'שתי שבילים וחנית' שהתכוון נתן אלתרמן לפרסם ב'הטור השביעי' בעיתון דבר. חבר הכנסת מטעם מפ"ם יצחק בן-אהרן העלה את הנושא כהצעה לסדר היום בישיבת הכנסת ב-17 במאי 1949 ('י"ח באייר-ל"ג בעומר). בן-אהרן קרא את השיר

41 היית ראשון כך תמיד. כגשש שלפני השורה. / ההורס אל מחנה האויב / ונופל הראשון לפי חרב. / והעם שאסף את חילו / וערך שורותיו אל הקרב / לא ישכח לך חסד ראשון / וישא את שמך כמזכרת. // וביום יום סופה, רעי, / ושנית תקרא אל הדרך / יכונן בשם כמו אז. / שם פשוט וחזק, כה קצר, / ובו שתי שיבולים ניצבות, / עליהם תסוכך שוב החרב. על המשמר, 11.5.1949.

42 ראו: גידי אילת, 'מפלגת ביטחון – תבנית ותדמית (1948-1956)', לא יוכלו בלעדינו (עורך: א' צור), תל אביב תש"ס, עמ' 91-174.

43 ראו: אלון קדיש, 'מפ"ם וביטחון: עמדותיה הפומביות של מפ"ם בנושאי צבא וביטחון, 1947-1954', שם, עמ' 31-35.

44 ראו: קורן ושפירא, קואליציות.

45 ראו למשל את הכתבה 'בן-גוריון: הנצחון בעמק הירדן קבע את גורל המלחמה בצפון', הארץ, 11.5.1949. בכתבה זו מסופר על מברק ברכה של בן-גוריון שהוקרא בטקס הסרת הלוט מעל אנדרטה לחללי עמק הירדן שנערך בדיוק באותו יום שנערכו החגיגות בצפת. את מברקו של בן-גוריון ראו בארכיון בן-גוריון, מחלקת ההתכתבות, 10.5.1949.

46 ראו: יומן בן-גוריון, 20.5.1949: 'נתתי הוראה ליעקב להדיח את שמיר מכהונתו כעורך "במחנה" על תמונת השיסוי "הכושי עשה את שלו" במחנה של השבוע הזה'. ראו גם: גלבר, למה פירקו את הפלמ"ח. ברנר מציין שהרמטכ"ל דורי הזמין את שמיר והסביר לו בירידות ובהבעת צער שעליו לפטור. הנ"ל, ההתפטרות, עמ' 29. שמיר הוחזר לתפקיד העורך לאחר ההצלחה שנחל מחזהו 'הוא הלך בשדות' בתאטרון הקאמרי, והשתחרר מתפקיד זה רק בשנת 1950. התצלום פורסם במדור 'צילומי השבוע' של השבועון במחנה ביום 19.5.1949, לצד תצלומים מטקסים של החטיבות 'הראל' ו'הנגב' של הפלמ"ח, שגם הן פורקו באותו זמן.

המצונזר,⁴⁷ ובעקבות דבריו התפתח דיון, ובו דרשו נציגי השמאל והימין לקיים דיון בנושא הצנזורה.⁴⁸ הדיון בכנסת נמשך גם ביום המחרת, יעקב ריפתין ממפ"ם האשים את הצנזורה בהשתוללות כחלק ממלחמה מפלגתית, וטען כי בן-גוריון היה הראשון שהציג את ענייני הפלמ"ח בפני הציבור. בן-גוריון התעלם בתשובתו מהטענות על השימוש בצנזורה הצבאית לצרכים פוליטיים, וייחד את עיקר דבריו לדרישתו שהצבא יהיה אחיד ושווה לכל ויהיה כפוף אך ורק לממשלה.⁴⁹

היעדרותו של בן-גוריון מחגיגות השחרור של צפת הניעה את ראש העירייה משה פודהורצר לשלוח לו מכתב על כך ב-20 במאי 1949. מכתב התשובה של ראש הממשלה נכתב יותר משלושה חודשים לאחר מכן, ב-24 באוגוסט 1949. בן-גוריון הביע את צערו על שלא עלה בידו להשתתף בחגיגה, והכחיש כל 'כוונה' (המירכאות במקור) שהביאה לאי-הגעתו, הוא הדגיש את חשיבותה של צפת ואת חשיבות שחרורה והביע תקווה שהממשלה תקים בעיר מפעלי פיתוח. ראש הממשלה סיים את מכתבו בהבעת התנצלות על האיחור בתשובתו, ותיירץ זאת בכך שמכתבו של פודהורצר הגיע לידי רג בכורך כתיבת התשובה.⁵⁰ נראה לי שבן-גוריון העדיף להתרחק מחגיגות יום השנה לשחרור צפת מסיבות פוליטיות; כל החוגגים, הן אנשי העיר והן לוחמי הפלמ"ח, ייצגו קבוצות פוליטיות שהיו יריבות למפא"י. זעמו על ניצול החגיגות להבעת ביקורת פוליטית אף הביא אותו שלא לברך את העיר ביום חגה, שלא כמקובל עליו בדרך כלל.⁵¹ הוא העדיף להתעלם מחגיגות צפת כדי לא להיקלע לעין הסערה של המחאות על פירוק הפלמ"ח, ועם זאת העדיף להימנע מלהתייחס לכך ולהיכנס לוויכוחים פומביים בנושא, וניסה לרצות את ראש עיריית צפת בדרך דיפלומטית. עם זאת, יש לציין שבן-גוריון לא ביקר בצפת אף לא פעם אחת בעשור הראשון למדינה, למרות הזמנות חוזרות ונשנות מצד פרנסי העיר. חגיגות יום השנה לשחרור צפת פורסמו בכתורות העיתונים במדינה במשך כמה ימים. ראש העירייה פודהורצר ניצל את ההזדמנות שניתנה לו להביא את דבריו לציבור הרחב במדינה, וסיכם את האירועים כהצלחה. הוא הביע תקווה שהממשלה תביא לתנופת בנייה שתאפשר את קליטתם של עולים רבים בעיר. הדבר מותנה לדבריו בעזרת הממשלה והמוסדות הציוניים.⁵²

47 בפתיה לשיר כתב אלתרמן: 'במסיבה של גדוד, ביום השנה לשחרור צפת, הודבקה כתובת: "הכושי עשה את שלו" אלתרמן השתמש בדימוי הכושי בשירו: 'לא צרכי הפוליטיקה השימושית/ הניעונו לגשת למלאכה/ ולגעת היום בשאלה הכושית/ ובענין הכושי/ העומד ללכת'. ראו: ברנר, ההתפטרות, עמ' 40.

48 ראו: 'הישיבה השלושים-ואחת של הכנסת הראשונה', דברי הכנסת, עמ' 515-517.

49 ראו: 'הישיבה השלושים-ושתיים של הכנסת הראשונה', י"ט באייר תש"ט (18.5.1949), דברי הכנסת, עמ' 533-534.

50 ראו: ארכיון בן-גוריון, מכתב מיום 24.8.1949.

51 במאי 1949 בן-גוריון שלח מכתבים שהוא הביע בהם את צערו על שלא יוכל להשתתף בהתייחדות עם גיבורי גוש עציון במכתב מיום 2.5.1949, וכוועידת בית"ר במכתב מיום 12.5.1949.

52 ראו: 'ראש עיריית צפת: עמדנו במבחן החגיגות ועתה עלינו לגשת לבנייה גדולה', ידיעות אחרונות, 12.5.1949.

חגיגות האצ"ל בצפת

חמישה ימים לאחר 'חגיגות השנה לשחרור צפת', שהושם בהן דגש על חלקו של הפלמ"ח בקרבות אשר התנהלו בעיר במלחמת העצמאות והיה בהן ביטוי למחאת השמאל על פירוק הפלמ"ח, התקיימו בעיר ובסביבתה הקרובה טקסים שבאו לציין את חלקם של אנשי האצ"ל, אנשי המחנה הפוליטי הנגדי, במאבק לעצמאות ישראל. האירועים התקיימו ב-15 במאי 'ביום נצחון המרד העברי', כך לשון הידיעה בעיתון התנועה חרות.⁵³ האירועים החלו במצעד מכיכר המושבה בראש פינה לקברו של שלמה בן-יוסף, עולה הגרדום. על הקבר נאמו אברהם שיין, חברו של בן-יוסף (שנידון אתו למוות ונחון בשל גילו הצעיר), ומנחם בגין, שהעלה את זכרו של בן-יוסף כסמל לשבירת ההבלגה ולהתקוממות נגד המשעבד הבריטי. מקברו של בן-יוסף עלתה השיירה לצפת, ובה קיימו מצעד דרך רחובות העיר אל קבריהם של עולי הגרדום מתקופת המנדט, 'קברות עשרת הרוגי המלכות' כלשונו של העיתון. 'בראש המצעד צעדו פורצי כלא עכו, חיילים מצה"ל, לוחמי המחתרת (אצ"ל), משלחות מטעם תנועת החרות וסניפיה בארץ, משלחת דרוזית ונציגי מוסדות שונים'. בבית הקברות נאמו משה פודהורצר; המשורר א"צ גרינברג, שבדבריו המלאים פתוס הדגיש שההרוגים פעלו בניגוד לדעת 'שרי ישראל' אשר לא קראו להם לדגל; ומנחם בגין, הנואם המרכזי. בגין דיבר על מרד החשמונאים ומרד בר כוכבא והמרד השלישי, נגד הבריטים, שהסתיים בניצחון חלקי בלבד כי חלקי מולדת, ובהם חלקי ירושלים הקדושה, עדיין לא שוחררו ונכבשו. בגין דיבר בשם 'משפחת המורדים ממשיכי המרד ההיסטורי שהקנה לעמנו חיי נצח'. הוא הדגיש את חלקו של המרד של האצ"ל בסילוק הבריטים מהארץ, וקשר את העלייה לקבריהם של עולי הגרדום לל"ג בעומר 'יום המרד הגדול של בר-כוכבא ורכבות תלמידיו' (שחגיגותיו בצפת ובמירון יחלו ביום המחרת). הוא סיים את נאומו בהבעת אמונתו שירושלים ואף חלקי ארץ ישראל שמעבר לירדן ייכבשו ויאוחדו עם שאר חלקי מדינת ישראל.⁵⁴ העיתון חרות היה היחיד שדיווח על האירועים הללו, שאר העיתונים התעלמו מהם לחלוטין.

צפת, 'עיר המקובלים', עיירה נידחת בפריפריה של הגליל, שרוב תושביה חרדים ושומרי מסורת, נהייתה חד-פעמית זירת התגוששות מרכזית על הזיכרון, ההנצחה והפרשנות של הגורמים שהביאו להקמת המדינה היהודית העצמאית, וכן על הבניית הטקסים שנועדו לשמר זאת, מאבק על הנרטיב המכונן. יוצאי הפלמ"ח באו לעיר כדי לחגוג את זכר הניצחון בתש"ח וכדי להפגין נגד פירוק הפלמ"ח, נגד קביעת הנורמות החדשות הממלכתיות בבניית הצבא והמדינה ונגד הניסיונות לגמד את תרומתם. אנשי

53 יש לציין שגם תנועת החרות, כמו מארגני חגיגות השנה לשחרור צפת, נשענה על התאריך הלועזי של סיום המנדט הבריטי. ראו לעיל הערה 18.

54 ראו: 'על קברות הרוגי המלכות הושמע ברמה דבר נצחון המרד העברי: משלחות מכל הארץ התיחדו עם זכר הגבורים שעלו בשירה עלי גרדום למען תקומת ישראל', חרות, 16.5.1949 (בכותרת נכתב בטעות 'קרבות' במקום 'קברות', בהמשך המאמר נכתב נכון).

מפ"ם הסתמכו על האהדה העממית העצומה שזכו לה בארץ בכלל ובצפת בפרט כדי להציג את מחאתם ואת הדרך החלופית שהם מציעים לבניית הצבא והחברה במדינה בפני הציבור הרחב. מנגד, ובפער זמנים מתוכנן היטב שבא למנוע עימותים פיזיים, התייצבו בצפת גם יוצאי האצ"ל להפגין נגד הכיוון שהמדינה פונה אליו, ובתוך כך הם הדגישו את תרומתם בחיי הנדונים למוות במאבק להקמת המדינה.⁵⁵ בשני האירועים, של השמאל ושל הימין, שותפו גם בני המיעוטים – נוצרים, צ'רקסים ודרוזים – ביזמת רפאל עבו בחגיגות יום השנה לשחרור העיר, ודרוזים במצעד אנשי אצ"ל. נראה ששיתופם נועד לבטא אווירה של פיוס עם האויבים מאתמול ולהדגיש את ההתחלה החדשה במדינה הצעירה. נציגי הממשלה אנשי מפא"י, מפלגת השלטון, בלטו בהיעדרם משני האירועים, כאומרים ישחקו הנערים לפנינו ואנו נמשיך במעשינו מתוך ביטחון שהמחאות וההפגנות בפריפריה לא יפריעו להם לנהל את המדינה. מעניין לראות את פודהורצר יהודי חרדי שהיה נטוע היטב במשך שנים בהווה הפוליטית, 'רוקד בכל החתונות' משתתף ונואם גם באירועים שהפלמ"ח והשמאל עומדים בהם במרכז העניינים וגם בטקסים של אנשי האצ"ל. פודהורצר ניצל את האירועים שהביאו את צפת לזרקורי התקשורת כדי להעלות את בעיות עירו בעיתונות ואף במכתב לראש הממשלה. סקירת העיתונות מצביעה על קשייהם של הקוראים בימי ראשית המדינה לקבל תמונת מצב מקיפה ומאוזנת. עיתונים נמנעו מלסקר אירועים של גופים פוליטיים יריבים, והצנזורה מחקה קטעים שעסקו בנושאים אשר היתה להם נגיעה לענייני ביטחון, אם פרסומם כלל ביקורת כלפי השלטונות. רוב עיתוני התקופה סיקרו את אירועי יום השנה לשחרור צפת מתוך גישה אוהדת והתעלמו מחגיגות יוצאי האצ"ל בצפת.

ההילולה בל"ג בעומר תש"ט

ביטול ההילולה

ההילולה במירון היתה אמורה להתחיל, כמדי שנה, ערב ל"ג בעומר, שחל בתש"ט ב-16 במאי 1948. באותו בוקר הודיעו כותרות כמה מהעיתונים שמשרד הדתות ביטל את ההילולה מחשש למיקוש.⁵⁶ הודעה זו עומדת בסתירה לדברי הגלילי שהאיום לבטל את

55 מעניין שגם חגיגות השנה לשחרור צפת וגם חגיגות האצ"ל התקיימו במלאות שנה לשחרור העיר וליציאת הבריטים מהארץ לפי לוח השנה הכללי ולא לפי לוח השנה העברי.

56 בראש העמוד הראשון של עיתון הארץ פורסמה הידיעה מתחת לכותרת בולטת 'החלט לבטל את העליה למירון מחשש סכנת מוקשים'. בעיתון הצפה מאותו יום, מתחת לכותרת 'בוטלו חגיגות מירון', נכתב: 'לאחר בירור עם משרד הבטחון החליט משרד הדתות לבטל את חגיגות מירון'. ידיעה זוהי פורסמה גם בעל המשמר. בעיתון הבקר מתחת לכותרת 'בוטלו חגיגות מירון' הובאה הודעת משרד הדתות ונמסר דיווח על שקרוב לעשרים אלף איש עמדו להשתתף בעלייה למירון ושהמחלקה להוויי דתי שבמשרד הדתות התכוונה לשוות אופי חגיגי במיוחד להילולה ושגם משרד האספקה והקיצוב בראשו של השר דב יוסף התכוון להשתתף רשמית באירועים.

החגיגות הוסר לאחר ששר הדתות הרב פישמן-מיימון פנה לראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון וביקשו לאפשר לקיים את ההילולה במירון לאחר ששוחזרה על ידי כוחות צה"ל. הגלילי מוסיף שבפקודתו של בן-גוריון נסרק כל האזור על ידי חיילים מצוידים במגלי מוקשים ושום מוקש לא התגלה.⁵⁷ החשש שמא יימצאו מוקשים במירון, הכפר הערבי הכבוש, היה כנראה חשש מבוסס. מפקד הפלוגה הערבית שהחזיקה בכפר מירון לפני שנכבש באוקטובר 1948, כתב ביומנו כליל ההתקפה של כוחות חטיבה שבע של צה"ל על המקום, שהוא ביקש ממפקד הגדוד שלו לשלוח לו חמישה מוקשים צרפתיים, היומן נפל בידי הכוח שכבש את מירון כמה שעות לאחר מכן,⁵⁸ ולא היה ברור אם המוקשים אכן נשלחו למקום והופעלו. גם בן-גוריון התייחס ביומנו לכך שהכוח שיצא מצפת לכבוש את מירון במבצע 'חירם' נתקל במיקוש.⁵⁹ עם זאת, לא מובן מדוע פורסמה הידיעה על ביטול החגיגות מחשש מיקוש אם האזור נסרק ונמצאו נקי ממוקשים כפי שטוען הגלילי. למרות החשש ממוקשים במירון, כפי שנמצאו בצפת⁶⁰ ובכפרים ערביים נטושים נוספים,⁶¹ ולמרות ההודעה על ביטול ההילולה זרמו למירון ולצפת כ-20 אלף איש לחגוג את ההילולה הראשונה של ל"ג בעומר במדינת ישראל העצמאית.⁶² כיום קשה לעמוד על הסיבות האמתיות שהביאו להודעה על ביטול החגיגות ונשאלת השאלה אם אכן היתה כוונה לבטל את ההילולה לחלוטין או רק לצמצם את מספר המשתתפים בה. אפילו משרד הביטחון, שהקשר היחיד שלו לחגיגות מירון היה צריך להיות הדאגה לביטחונם של המשתתפים, נקט שתי פעולות מנוגדות הסותרות זו את זו בקשר להילולה של תש"ט. מצד אחד הודיע על ביטול האירוע מתוך חשש אמתי לשלומם של המשתתפים, ומצד אחר אפשר לצה"ל להיות פעיל בחגיגות שהרב הצבאי הראשי, הרב גורונצ'יק (גורן), נשא בהן דברים, וחיילים וציור צבאי השתתפו באירועי ההילולה בצפת ובמירון.⁶³

57 הגלילי, ספר מירון, עמ' 9. גם בעיתון הבקר, בכתבה שכותרתה 'בוטלו חגיגות מירון' מיום 16.5.1949, נכתב 'שלטונות הצבא השתדלו עד היום האחרון לברוק את הדרכים למירון ולהבטיח שהן נקיות בהחלט מסכנת מוקשים'.

58 ראו: נתנאל לורן, קורות מלחמת העצמאות, גבעתיים 1989 (מהדורה מעודכנת), עמ' 545-546.

59 ראו: יומן בן-גוריון, 31.10.1948.

60 בכתבה 'שחרור צפת' בעיתון הארץ מיום 28.5.1948 מסופר שבכניסה לרובע הערבי בצפת התגלה מוקש ענקי שהכין האויב. ראו: לעיל הערה 6.

61 ראו למשל את דבריו של לוי אשכול בשיבת הנהלת הסוכנות היהודית, ירושלים 11.12.1949, בעניין הכפר בית מחסיר. הארכיון הציוני המרכזי 21349.

62 ראו: הצפה, 17.5.1949. לפי עיתון הארץ מיום 18.5.1949, מספר המשתתפים בהילולה במירון היה כ-12 אלף. הגלילי טוען שבשנת תש"ט השתתפו בהילולה במירון כ-70 אלף איש, ונראה לי שהדברים מוגזמים ובאים לבטא את התלהבותו מחידוש החגיגות. ראו: הנ"ל, ספר מירון, עמ' 10, עמ' 204, יש לציין שבפעם הקודמת שהתקיימה ההילולה במירון, בשנת 1947, השתתפו בה רק כ-2,000 איש בשל העוצר שהטילו השלטונות הבריטיים על הדרכים. על כך ראו: 'Lag Beomer', *Fires In Curfew*, *Palestine Post*, 8.5.1947.

63 ראו: ל"ג בעומר בטקס צבאי, ידיעות אחרונות, 16.5.1949.

בעל המשמר, עיתונה של מפלגת האופוזיציה מפ"ם, נטען שההילולה במירון בוטלה בשל סכסוך בין שר הדתות הרב פישמן-מיימון לאדמו"ר מבויאן על הזכות להדליק את המדורה על קבר הרשב"י בטקס פתיחת ההילולה. לפי הכתוב בעיתון, רצה השר פישמן-מיימון להתכבד בהדלקה, והאדמו"ר – שהגיע ארצה במיוחד כדי להשתתף בהילולה – תבע זכות זו, השמורה בידי משפחתו כבר שנים רבות. השניים פנו לדין תורה, וזה פסק לזכותו של האדמו"ר. לפי הכתוב בעיתון על המשמר פסק דין זה, לרעתו של שר הדתות, הוא שהביא להודעה על ביטול החגיגות במירון,⁶⁴ ואף שהדברים לא נכתבו בעיתון במפורש, אפשר להבין שמשרד הדתות התכוון לנקום על הפגיעה בכבוד השר ובסמכות המשרד הממשלתי שבראשו עמד, כאשר נקבע כי יש להעדיף את האדמו"ר החרדי, המחזיק בזכות ההדלקה על פי המסורת, על פני השר הדתי-לאומי המייצג את המדינה הציונית ומבטא את ריבונותה.

סיבה אפשרית נוספת להודעה על ביטול ההילולה בתש"ט היא העובדה שהכפר מירון לא היה מחובר לרשת המים ולרשת החשמל, ואנשי משרד הדתות חששו מאסון שעלול לקרות מריכוזו של רבבות בני אדם בתנאים קשים במקום מבודד. הגלילי מספר שהוא פתר את בעיית המים על ידי הבאת מים בחביות ממעין סמוך ובאמצעות שתי מכונות כיבוי שהגיעו מחיפה עם מכלים מלאים מים, והתאורה סופקה על ידי עששיות 'לוקס' ששימשו בהילולות עוד לפני הקמת המדינה,⁶⁵ פתרון חלקי בלבד מן הסתם.

נראה לי שההודעה על ביטול החגיגות במירון לא נועדה למנוע את קיומן לחלוטין, והראיה לכך – להודעה לא התלוו שום צעדים מעשיים כמו הודעה על סגירת הדרכים המובילות למירון, הצבת מחסומים בדרכים או משמרות של המשטרה באתר עצמו שימנעו את קיום ההילולה. לדעתי ההודעה נועדה להקטין את מספר המשתתפים, כפי שצוין במפורש בעיתון הצפה, ביטאונה של מפלגת הפועל המזרחי, שראשי משרד הדתות נמנו עם שורותיה.⁶⁶ צמצום מספר המשתתפים בחגיגות במירון נועד למנוע צפיפות יתר וחוסר שליטה בחוגגים, שעלולים היו להביא לאסון שהוא תוצאה של מיקוש או של מחסור במים ותאורה או מעצם קיום החגיגות בכפר ערבי שננטש כחצי שנה קודם לכן, ואיש לא דאג לתחזוקה כלשהי של הבתים, הדרכים והבורות שבו. כמו כן היו אנשי משרד הדתות מעוניינים להדגיש שבמציאות החדשה שנוצרה עם הקמת המדינה, כל עניין דתי נמצא באחריותם והם האחראים הבלעדיים לניהול ההילולה במירון ולקביעת אופייה, ובכלל זה מספר המשתתפים. ההודעה על ביטול ההילולה היתה עשויה להקטין את מספר המשתתפים המייצגים את המסורת רבת-השנים של האירוע ולאפשר הטמעת תכנים חדשים, דתיים-לאומיים, בחגיגות.

64 ראו: "מוקש מירון" בין שר הדתות והאדמו"ר מבויאן, על המשמר, 17.5.1949, עמ' 1.

65 הגלילי, ספר מירון, עמ' 9-10.

66 במאמר 'רכבות עלו למירון על אף ביטול החגיגות', הצפה, 17.5.1949, נכתב: 'הודעת המשמר לדתות על ביטול החגיגות באה במיוחד כדי לצמצם את העלייה ולמנוע אסונות שבלעדי זה היתה העלייה מגיעה לממדים ענקיים ולהימנע מצפיפות ומאסונות בדרכים'.

העובדה שההודעות על ביטול החגיגות במירון נועדו לצמצם את מספר המשתתפים באירוע ולא למנוע את קיומו לחלוטין מביאה למסקנה שאין אמת בסיפוריו של יוסף הגלילי על התערבותו של שר הדתות הרב פישמן-מיימון אצל בן-גוריון לביטול הגזרה,⁶⁷ ועל כך שהוא עצמו, בהיותו חייל לובש מדים, התערב ופנה אל משרד הדתות והצליח לשכנע את ראשי המשרד שלא יהיה אפשר למנוע את זרימת ההמונים למירון בל"ג בעומר תש"ט, ולכן יש להיערך לקליטת קהל גדול במקום, ולצורך כך גם שוחרר משירותו הצבאי וגויס להכנת המקום להילולה.⁶⁸ נראה כי בשל היותו של הגלילי חייל דתי ששירת בגדוד 78 בחטיבה 7, היחידה שכבשה את מירון והשתתפה בטקסים במקום בתש"ט, ובשל אהבתו למקום והתמסרותו להילולה התאפשר לו להתנדב ולסייע להכנות לחגיגות וכי מאז קשר את עצמו למקום ולטקסיו. עם זאת, נראה כי יש אמת בטענתו של הגלילי שראשי משרד הדתות התלבטו בשאלה אם לקיים את ההילולה בשל התנאים הקשים ששררו במקום, והראיה לכך – ההחלטה לפרסם את ההודעה על הביטול התקבלה ברגע האחרון. כמה מהעיתונים, כמו הארץ, על המשמר והצפה, עודכנו ופרסמו בכותרות בולטות את הידיעה שההילולה במירון בוטלה, ואילו העיתון ידיעות אחרונות ידע לספר לקוראיו בגיליונו מיום 16 במאי 1949 (י"ז באייר, ערב ל"ג בעומר תש"ט) ששר הדתות, הרב פישמן-מיימון, נוסע לצפת ולמירון להדלקה שתתקיים בטקס ממלכתי עם משמר כבוד של חיילים ותורעות של חצוצרות צבאיות,⁶⁹ ובכך ידע העיתון לתאר מראש את מה שהתקיים בפועל בסופו של דבר. מכאן אפשר להבין שאם שר הדתות וצמרת משרדו תכננו להשתתף בהילולה, הם לא התכוונו לבטל אותה, אלא רק לשלוט במספר המשתתפים ובאופי האירועים. העיתון דבר מאותו יום קישר את ההילולה לחגיגות שחרור צפת, וידע לספר כך: 'השנה יקבל החג אופי המוני-ארצי. טיולים גדולים מתנועות הנוער, תיירים ואנשי היישוב הישן כבר הודיעו על השתתפותם בחגיגות, גם שר הדתות הרב פישמן ישתתף בחגיגות ל"ג בעומר במירון', כלומר העיתון שהיה מקורב ביותר למפא"י, מפלגת השלטון, התעלם לחלוטין מההודעה על ביטול ההילולה ואף עדכן את קוראיו בדבר השתתפות השר באירועים הצפויים. בהמשך הכתבה נכתב: 'יהודי הדור הישן בצפת, בהנהגתו של נשיא הועד לשמירת המקומות הקדושים בגליל העליון, הרב דב זילברמן' ביקרו בקבריהם של רבי טרפון ורבי יהודה בר אילעאי וקיימו שם טקס לקבורת 'סבון שנעשה על ידי הנאצים משומן יהודים'. מחלקת חיילי צה"ל ליוותה את הקבורה במטח יריות כבוד.⁷⁰ הדברים הללו יצרו זיקה בין ההילולה במירון לגוף נוסף שקיים טקסים בקברי הצדיקים בגליל בסמיכות זמנים, חרדים מבני היישוב הישן שציינו בדרכם שלהם את זכר השואה בטקס שזכה לגושפנקה רשמית על ידי השתתפות היחידה הצבאית באירוע. בטקסים הללו של 'יהודי הדור הישן בצפת'

67 ראו לעיל עמ' 2-3.

68 ראו: הגלילי, ספר מירון, עמ' 167.

69 ראו: ל"ג בעומר בטקס צבאי, ידיעות אחרונות, 16.5.1949.

70 ראו: 'צפת: מחג שחרור צפת – לחג ל"ג בעומר במירון, ר. י. פ. לקבורה', דבר, 16.5.1949.

יש משום חידוש, ולכן הם נערכו לפני ההילולה של רשב"י במירון ולא בצפת, כדי שלא לסטות מהמסורת שנתקבעה. מעניין שהעיתון דבר מציין את שמו של הרב זילברמן, ובכך מבליט דמות חרדית נוספת מאנשי העיר לצדו של משה פודהורצר.

ההילולה

לפי דיווחים בעיתוני התקופה, חגיגות מירון בתש"ט החלו כבר בשעות הבוקר של יום שני 16 במאי 1949. אלפי בני אדם הגיעו לצפת ולמירון מכל רחבי הארץ, למרות ההודעות הרשמיות על ביטול ההילולה. ההמון היה מורכב מיהודים מסורתיים מבני עדות המזרח ומחסידים, הקהל המסורתי שקיים את ההילולה גם לפני הקמת המדינה ושמח לחזור לצפת ולמירון אחרי שהדבר נמנע ממנו שנה קודם לכן, וכל מעייניו היו, מן הסתם, לקיים את האירוע בדפוסיו הקבועים. לקהל שומרי המסורת נוספו גם עולים חדשים, וגם צעירים, שבלטו בהם חניכי תנועות הנוער הדתיות.⁷¹ הללו התכוונו לחגוג במירון למרות האיסור, ואחד ממדריכיהם טען באוזני כתב העיתון ידיעות אחרונות שהוא נלחם בגליל ויודע היכן נמצאים המוקשים ולכן הוא התכוון להגיע למירון עם אישור או בלעדיו.⁷²

רחובות צפת עוד היו מקושטים בכרזות וברגלים של חגיגות השחרור, גם רוב הקהל הרב שמילא את העיר היה מורכב מאנשי הפלמ"ח ומהחרדים שחגגו שם כשבוע קודם לכן, והם המשיכו לספר את סיפורי הקרבות והגבורה.⁷³ הטקסים החלו בשעה שתיים בצהריים בבית עיריית צפת בנאומיהם של ראש העירייה פודהורצר, שר הדתות פישמן-מיימון והרב הצבאי הראשי גורונצ'יק (גורן) אשר בירך במיוחד את כובשי מירון, שהיו חיילים דתיים. בזמן הטקס עמד בחצר בית העירייה ג"פ צבאי ועליו ארון קודש עטור חופה מקושטת ובו ספר התורה הצבאי של משחררי מירון. מבית העירייה עברו לבית משפחת עבו, שם התנהל הטקס המסורתי של הוצאת ספר התורה למירון. החגיגה בבית עבו החלה עם הגעת שר הדתות והרב הצבאי הראשי, ובין המוטי החוגגים שהתפללו, שרו ורקדו והיו מלווים בכליזמרים נכחו גם נכבדים ערבים ודרוזים.⁷⁴ מבית עבו יצאה השיירה למירון, ובראשה נישאו שני ספרי תורה – ספר התורה של משפחת עבו וספר התורה הצבאי של משחררי מירון. נראה לי שלא ניתן להתעלם מהדמיון הרב שבתיאור הטקסים בצפת ערב ל"ג בעומר תש"ט לטקס שהתקיים במקום שבוע קודם לכן. את מקומם של אנשי הפלמ"ח ומפקדיו (שלפי דיווחי העיתונות היו חלק ניכר מהחוגגים גם ערב ל"ג בעומר) תפסו שר הדתות

71 ראו: י' קולב, 'חגיגות ל"ג בעומר במירון', על המשמר, 20.5.1949. הכותב הדגיש שהחוגגים התכוונו להגיע למירון למרות האיסור והעובדה שהאיסור לא נכפה עליהם הביאה לחוסר אמן בממשלה.

72 ראו: א. נ., 'אמש האדומו שמי הגליל...', ידיעות אחרונות, 17.5.1949.

73 ראו: קולב, לעיל הערה 71.

74 קולב מציין שהקהל רקד במשך שעותיים כל הדרך מבית עבו למירון. לדבריו, את הטקסט הסריט צוות צילום מדרום אפריקה. לעיל הערה 71.

והרב הצבאי הראשי. אפילו מקומם של בני המיעוטים לא נפקד.⁷⁵ בולט מאוד גם הניסיון להכניס נופך ממלכתי וצבאי לאירועים, הבא לידי ביטוי בנוכחות השר והרב הצבאי, בתוספת הטקס בבית העירייה ובכפילות ספרי התורה.

מרגע הגעת התהלוכה למירון עד ההדלקה נערכה במקום סדרה של טקסים. הטקסים החלו במסדר צבאי של כל המשתתפים בשחרור המקום. במסדר נאמו הרב פישמן-מיימון, הרב הצבאי הראשי גורונצ'יק, ונתן גרדי, ראש השירות הדתי בצה"ל.⁷⁶ גם כאן לא ניתן להתעלם מההקבלה לטקסים שנערכו בצפת בחגיגות השנה לשחרור, שם היו אלה אנשי הגדוד השלישי של הפלמ"ח, והנואמים היו מפקדיהם – קצינים קרביים בכירים אנשי מפ"ם. כאן, במירון, הלוחמים הם אנשי המחלקה הדתית של גדוד 78 בחטיבה 7 והנואמים קציני הדת הראשיים ושר הדתות – כולם אנשי המזרחי והפועל המזרחי.

הטקסים הבאים היו טקס נטיעת שני עצי חרוב על ידי שר הקיצוב והאספקה דב יוסף ושר הדתות פישמן-מיימון, וטקס העלייה להתיישבות של מושב מירון של תנועת הפועל המזרחי שהושיבה במקום חמישים משפחות מעולי צ'כיה ורומניה.⁷⁷ ברכות למתיישבים נשאו מיכאל חזני מהמרכז החקלאי של הפועל המזרחי, שר הדתות פישמן-מיימון, הרב גורונצ'יק, וראש עיריית צפת פודהורצר; זה התייחס בדבריו לעובדה שהיישוב החדש מוקם על קרקע שמתנהל עליה משפט עוד מתקופת המנדט,⁷⁸ ובכך שילב בברכתו גם ביקורת מרומזת על הניסיונות לקבוע עובדות חדשות בשטח ללא התחשבות באנשי המקום ובעברם.

לאחר סיום טקס העלייה להתיישבות נערכה ההדלקה על גג מבנה הקבר של רשב"י. ד"ר ש"ז כהנא ממשרד הדתות מסר את הלפיד לשר הדתות, זה הדליק אותו והעבירו לאדמו"ר מבייאן, וזה הדליק באמצעותו את המדורה של בר יוחאי. נראה שהסכסוך על ההדלקה, אם היה בכלל, בא על פתרונו בדרך של פשרה: שר הדתות הצית את הלפיד, והאדמו"ר הדליק את המדורה, ושני הצדדים השתתפו בריטואל, שמרו על כבודם ובאו אל סיפוקם. המסורת נשמרה, וגם השררה הממלכתית זכתה להכרה. ההילולה החלה. נראה שהאדמו"ר החליט ממש ברגע האחרון להגיע ולקיים את מנהג ההדלקה במו ידיו. נמצא מכתב ששלח

75 נראה שהרבה בזכותו של רפאל עבו, ששימש נציג משרד המיעוטים בצפת לצד היותו ראש משפחת עבו.

76 נתן גרדי, פרקי חיים של חלוץ דתי, ב, תל אביב תשל"ג, עמ' 216.

77 העיתון הצפה דיווח ביום 17.5.1949 על טקס העלייה לקרקע של מושב מירון בכותרת 'שני ארגונים של הפועל המזרחי עלו על הקרקע'. היישוב השני שעלה בו בזמן התיישב בכפר הערבי סמועי, והוא כפר שמאי.

78 ראו: ל"ג בעומר במירון – בסימן עליה לקרקע', הבקר, 17.5.1949. הדברים מתייחסים כנראה לפרשה המשפטית העוסקת בשאלת הבעלות על הקרקע שקבר הרשב"י עומד עליה והקרקעות הסמוכות, פרשה שפודהורצר עצמו היה מעורב בה כחבר ההנהלה של הישיבה ושל מושב הזקנים שבמקום, כמו שאפשר ללמוד מההסכם שחתם עם אחיו יחיאל בט"ו שבט תרפ"ה (9.2.1925). צילום ההסכם נמצא באתר משפחת פדהצור. לעיל הערה 1.

הרב דב זילברמן אל משה אדרעי (הממונה על מתחם קבר הרשב"י מטעם העדה הספרדית בצפת⁷⁹), ובו הוא מבקש ממנו לאפשר לו לבצע את ההדלקה בשנת תש"ט בשל היותו בנו של אביו המנוח, שהיה בא כוחו של האדמו"ר מבויאן, בעל החזקה על ההדלקה. המכתב נכתב בי"ד באייר תש"ט על נייר המכתבים הרשמי של הרבנות הראשית בצפת ובגליל העליון.⁸⁰ מכאן אנו למדים שהרב זילברמן, בא כוחו של האדמו"ר, לא ידע על כוונתו של האדמו"ר להגיע ולקיים את מצוות ההדלקה במו ידיו, וכן על מעמדו של משה אדרעי במקום, שעל פיו יישק דבר. נראה שהרבי מבויאן היה מודע לחשיבות ההיסטורית שיש להילולה הראשונה במדינת ישראל, ולכן הגיע במיוחד למירון ערב ל"ג בעומר כדי לקבוע תקדים – שהוא יקיים במו ידיו את מצוות ההדלקה, בהתאם למסורת, ולא שר הדתות, המייצג את המדינה הציונית הצעירה. בכך מנע שינוי קיצוני באופי החגיגות וסימל חדר-משמעת שנציגי היהדות החרדית, השומרים על המסורת, אינם מוכנים לוותר על השליטה ועל ניהול ההילולה. מבין השיטין אפשר ללמוד על מאבקים שהתקיימו מאחורי הקלעים בין כמה קבוצות של חרדים מצפת המיוצגות על ידי אישים שונים – משה פודהורצור, הרב זילברמן ומשה אדרעי. לכאורה ייצגו כולם את העמדה שיש לשמור ולשמר את ההילולה במתכונתה המסורתית, אך בפועל בלט חלקו של פודהורצור גם בטקסים החדשים שנערכו בתש"ט. הרב זילברמן, שהגעתו של הרבי מבויאן למירון דחקה אותו לשולי האירוע, פיצה את עצמו בקיום טקסים בקבריהם של רבי טרפון ורבי יהודה בר עילאי, שגם בהם השתתפו חיילי צה"ל. נראה שאדרעי וחבריו להנהגת העדה הספרדית בצפת השלימו בשלב זה עם שילוב התכנים החדשים באירועי ל"ג בעומר, כל עוד לא נפגע מעמדם ולא מנעו מהם ומקהלם את קיום ההילולה המסורתית.

העיתונות דיווחה שבמתחם הקבר דלקו אלפי נרות, על הגג דלקו מדורות שהוסיפו להן שמן, והקהל המשולהב השליך לתוכן חפצים שונים, ובעיקר מטפחות משי ובגדים. הקהל רקד באקסטזה לקול שירת המונים שלווה במוזיקה רועשת. קהל הרוקדים היה מעורב, ונראו בו חסידים, לובשי מדים ואנשי ההתיישבות העובדת.⁸¹ כך נמשכה ההילולה ברצף וללא שום הפסקה 24 שעות.

79 בארכיון בית המאירי בצפת נמצאו כמה מסמכים המעידים על תפקידו של משה אדרעי במירון: כתב אישור מטעם ראשי ונכבדי עדת הספרדים בצפת מי"ב באייר תרצ"ט (1.5.1939), המאשר שמשה חיים אדרעי נמצא במירון ומשגיח על בית המדרש של הרשב"י ועל כל הבתים והחצר ועל הספרים והרהיטים שם; מכתב ששלחו מתפללים על קבר הרשב"י בימים הנוראים בשנת תש"ב, שנכתב בו כי משה אדרעי משגיח ושומר על מעון הרשב"י השגחה מעולה, ומכתב מעורך דין עבד אל גאני אל נחאוי מהתאריך 16.5.1947 אל חכם שמעון הרוש ומר משה אדרעי מצפת, ובו תביעה לתשלום לפועלים שעסקו בשיפוצים בקבר הרשב"י בחודש מרס 1943.

80 המכתב נמצא בארכיון בית המאירי בצפת.

81 קולב מציין שהחידוש בחגיגות השנה היה בכך שלצד השירים החסידיים המסורתיים נשמעו בהילולה גם שירי פלמ"ח. לעיל הערה 71.

לאחר ההדלקה המסורתית התקיימה הדלקה נוספת מטעם המדור להוויי דתי במשרד הדתות, שבראשו עמד הד"ר שמואל זנוויל כהנא, ומטעם הרבנות הצבאית, הדלקה שנראתה בכל הסביבה. בד בבד עם ההילולה המסורתית קיימו כ-800 חברי תנועת הנוער הדתית-לאומית בני עקיבא תהלוכת לפידים. זו הסתיימה במפקד, ובו נאם בפניהם הרב נריה, וחילי החטיבה ששחררה את צפת (חטיבת 'יפתח' של הפלמ"ח) עלו על ההרים והדליקו מדורות – אלו האירו את הסביבה.⁸² ההילולה הראשונה במירון במדינת ישראל הצעירה עברה בשלום למרות כל החששות, השכילו המארגנים לרתום את ההתלהבות של הקהל הגדול להצלחת האירוע.

אירועים נוספים

בד בבד עם ההילולה במירון התקיימו בל"ג בעומר תש"ט ברחבי הארץ אירועים חגיגיים שונים. בירושלים נפתחה הפקולטה לרפואה של האוניברסיטה העברית. בן-גוריון נאם בטקס ודיבר על כך של"ג בעומר קשור בשמו של רבי עקיבא ותלמידיו, שהיו אנשי סיף וספר.⁸³ בקיבוץ חניתה שבגליל המערבי התקיים חג המים לכבוד חיבור היישוב לקידוח שמספק כמות גדולה של מים, אחרי 11 שנים שהתושבים נאלצו לחיות בהן עם אספקה מצומצמת של מים. בחגיגות שולבו מאפיינים של ל"ג בעומר כמו ירי חצים מקשתות על כדי מים.⁸⁴ נראה לי שהיו אלה ניסיונות לבסס מסורות חדשות לל"ג בעומר תוך כדי שימת דגש על הערכים העומדים ביסודה של המדינה החדשה. לימודי מדע הרפואה באוניברסיטה הציונית לעומת המסורות המיסטיות של ההילולה והאמונה בכוחו המרפא של הקבר הקדוש. חג מים, המדגיש את ערכי התיישבות, החקלאות והפרחת השממה שנחוג בקיבוץ 'חומה ומגדל' המסמל את המאבק החלוצי להקמת המדינה, לעומת חג האש והאקסטזה המאפיין את ההילולה המסורתית במירון.⁸⁵ תנועת בית"ר קיימה בתל אביב

82 תיאור הטקסים והחגיגות בצפת ובמירון בל"ג בעומר תש"ט מסתמך על הכתבות האלה: ללא שם הכותב, 'ל"ג בעומר בצפת', חרות, 17.5.1949, עמ' 4; כתבנו 'אלפים עלו למירון לחגיגות ל"ג בעומר', על המשמר, 17.5.1949, עמ' 1; א. נ., 'אמש האדימו שמי הגליל...', ידיעות אחרונות, 17.5.1949; ללא שם הכותב, 'רבבות חוגגים בהילולא במירון', הארץ, 17.5.1949 בכותרת הראשית; ד' פודהורצר 'ל"ג בעומר במירון – בסימן עליה לקרקע', הבקר, 17.5.1949, עמ' 1; 'רבבות עלו למירון על אף ביטול החגיגות', הצפה, 17.5.1949, עמ' 1; ללא שם הכותב, 'חג התאחוזה במירון', דבר, 17.5.1949, עמ' 1; קולב, לעיל הערה 71; ללא שם הכותב, *Bonfires at Meron, Palestine*, *Post*, 17.5.1949.

83 ראו: ללא שם הכותב, 'נפתחה הפקולטה לרפואה', דבר, 18.5.1949.

84 ראו: ללא שם הכותב, 'מים לרויה בחניתה', דבר, 18.5.1949; ירמיהו שמואל, "'התברכו ההרים, זרמו מים סלעים': חניתה חוגגת בששון את חג המים', על המשמר, 18.5.1949.

85 על התמסדות חגיגות ל"ג בעומר והתפשטותן ראו: ב' הוס, 'מקום קדוש, זמן קדוש, ספר קדוש: השפעת ספר הזוהר על מנהגי העלייה לרגל למירון וחגיגות ל"ג בעומר', קבלה, ז (תשס"ב), עמ' 256-237.

את הכינוס העולמי הרביעי שלה.⁸⁶ נראה שהתנועה הציונית, על שני פלגיה – החלוצי והאזורי-לאומי – המשיכה בתש"ט להדגיש את הפן הלאומי של חג ל"ג בעומר, המתבסס על הדגשת דמותו של בר כוכבא כמנהיג מרד לאומי פטריוטי של היהודים נגד הרומאים, מרד שאימצה התנועה הציונית כסמל לשאיפות של העם היהודי לריבונות בארץ ישראל, על פני הפן המסורתי של ל"ג בעומר, שהודגשה בו דמותו המיסטית של רשב"י, המייצגת גישה יהודית גלוית רתית.⁸⁷

ההילולה בתש"ט לראשונה במדינת ישראל העצמאית

ההילולה של רשב"י במירון בל"ג בעומר של שנת תש"ט מתאפיינת בעיקר בניסיון להקנות לה אופי ממלכתי ולהדגיש את החידוש שבהתנהלותה במדינת ישראל העצמאית. גם בשנים שלפני הקמת המדינה הוסיפו להילולה תכנים פוליטיים ואקטואליים שצוינו לצד החגיגות המסורתיות, למשל בהילולה של שנת תש"ו (1946) הדליק הראשון לציון, הרב עוזיאל, את נר התמיד לזכר חללי הגולה (השוואה).⁸⁸ העיתונות דיווחה גם לפני הקמת המדינה על נוכחותם של נציגי השלטון בחגיגות ועל חידושים שהוכנסו בהן.⁸⁹ אך בתש"ט נראה שניסיונות הממסד להתערב בתוכן החגיגות עלו מדרגה לעומת השנים שקדמו להקמת המדינה. שני הגורמים העיקריים שפעלו בתש"ט בניסיון לשנות, לחדש ולהדגיש את הממלכתיות של ההילולה היו משרד הדתות והרבנות הצבאית.

משרד הדתות ניסה לבטל את ההילולה, או לפחות להגביל את מספר המשתתפים בחגיגות, בהשתמשו בנימוק ביטחוני, הדבר נועד לדעתו לציין ולהדגיש כי המשרד ואנשיו מחזיקים בסמכות המוחלטת בנוגע לכל אירוע דתי וכי הם שיקבעו בכל פרט הנוגע להילולה מכוח היותם זרוע של השלטון במדינה. ייתכן שההודעה על הביטול נועדה להרתיע את מי שהיה עשוי להתנגד לתכנים החדשים שנוספו להילולה ביזמת אנשי המשרד. שר הדתות הרב פישמן-מיימון השתתף ונשא דברים בכל הטקסים שהתקיימו בצפת ובמירון בל"ג בעומר תש"ט – על יד בית העירייה בצפת, בבית עבו בצפת, בטקס הנטיעה, בטקס העלייה של מושב מירון ובטקס ההדלקה על גג הקבר של רבי שמעון בר

86 ראו: ללא שם הכותב, 'נפתח הכנוס העולמי הרביעי של בית ר', חרות, 17.5.1949. באותו יום פורסם בעיתון זה מאמרו של י' ויניצקי, 'ל"ג בעומר', ובו דברי שבח לרבי שמעון בר יוחאי שפרש מחבריו אשר הורו 'דינא דמלכותא דינא' אל ה'מחתרת', לרבי עקיבא ולבר כוכבא, שאגדותיהם מניעות את גבורת ישראל במשך כל הדורות.

87 ראו: Yael Zrubavel, *Recovered Roots*, Chicago and London 1995, pp. 96-113.

88 ראו: 'ההילולה דרבי שמעון בר-יוחאי במירון', דבר, 20.5.1946.

89 ביריעה ללא שם הכותב, 'הילולת ר' שמעון בר יוחאי במירון', הארץ, 2.5.1945, מסופר על נוכחותם של סגן מושל המחוז, קצין המחוז, ראש העירייה (הערבי) ומפקדי המשטרה לצד ראש הקהילה – מ' פודהורצר, רבנים ונכבדים בטקס בבית משפחת עכו. באותה ידיעה סופר על חידוש המסורת של הדלקת משואות על פסגות ההרים ממנה עד ירושלים.

יוחאי במירון. לצדו של שר הדתות בלט מי שהיה אז ראש המדור להוויי דתי במשרד – הר"ר ש"ז כהנא. אנשיו של כהנא פעלו במירון חודש לפני ההילולה ועסקו בהכשרת המקום לחגיגות (דבר זה עומד בסתירה בולטת לטענה שיש לבטל את החגיגות מחשש למיקוש). כהנא היה היוזם של טקס נטיעת עצי החרוב בעלייה על הקרקע של אנשי מושב מירון⁹⁰ ואף נשא דברי ברכה בטקס זה בשם הוועד הפועל של המזרחי⁹¹, הוא העביר את לפיד ההדלקה לשר הדתות, וזה הדליק אותו ומסרו לאדמו"ר מבוואן לקיום מצוות ההדלקה המסורתית.⁹² כהנא, שמונה מאוחר יותר למנכ"ל משרד הדתות ושימש בתפקידו זה יותר מעשרים שנה, היה הגורם הדומיננטי ביותר בטיפוח המקומות הקדושים במדינת ישראל⁹³ בעשור הראשון לקיומה. כהנא פעל מתוך אמונה שתפקידה של מפלגתו, הפועל המזרחי, לפנות אל היהדות הלא דתית 'שצמחה בעמק יזרעאל' ו'ליהפך לגשר החי שמעביר לתוך חיי הציבור הכללי כיום במדינת ישראל מרוח היהדות של הדורות',⁹⁴ כלומר למצוא את הדרך להשפיע על חיי הרוח של הרוב החילוני במדינה, ובעיקר על האליטות החברתיות בכיוון דתי-לאומי. אחת הדרכים להגשמת המטרה האידאולוגית שלו היתה חידוש מסורות במקומות הקדושים;⁹⁵ הוא שאף לשלב בתרבות המדינה⁹⁶ אלמנטים דתיים מסורתיים, ועל ידי כך להכפיף את המנהגים המסורתיים לרשות הממלכתית המוסמכת – משרד הדתות, ומגמה זו ניכרת כבר בפעילותו בהילולה במירון בתש"ט כאשר יזם טקסים חדשים, ממלכתיים, לצד הטקסים המסורתיים שגם בהם השתתף עם השר הממונה עליו. החגיגות במירון היו קרקע אידאלית לפעילות של משרד הדתות ברוח החידוש, השתתף בהן קהל מגוון מצד אחד ואופיין נקבע לא על ידי הלכה דתית מפורשת אלא על ידי מסורת עממית מצד אחר. ייתכן שהמעורבות הגדולה של הפוליטיקאים אנשי המחנה הדתי לאומי בהילולה במירון התאפשרה גם בזכות העובדה של"ג בעומר וההילולה אינם חג דתי שנקבע מדאורייתא או מרבנן, אלא מסורת צעירה יחסית שאינה מחויבת על פי ההלכה. לצד השר איש תנועת המזרחי וכהנא איש תנועת הפועל המזרחי, בלטו באירועי מירון גם מאות חניכי תנועת הנוער של הפועל המזרחי בני עקיבא שקיימו במקום תהלוכת לפידים ומפקד אשר בו דיבר לפניו הרב נריה.⁹⁷ מנהיג הפועל המזרחי השר משה שפירא לא השתתף בטקסי מירון ושלח מברק ברכה לעולים להתיישבות במירון.⁹⁸

90 ראו: י' בן-אמיתי, 'חגיגה שבוטלה-הוצליחה...', ידיעות אחרונות, 23.5.1949.

91 ראו: ללא שם הכותב, 'שני ארגונים של הפועל המזרחי עלו על הקרקע', הצפה, 17.5.1949.

92 ראו: ללא שם הכותב, 'רבבות עלו למירון על אף ביטול החגיגות', הצפה, 17.5.1949.

93 דורון בר מייחד לכך חלק גדול מספרו לקדש ארץ.

94 ראו ריאיון עם ש.ז. כהנא 'לקראת הבחירות לועידת הפועהמ"ז', נתיבה, אדר תש"ט, עמ' 5-6.

95 ראו: בר, המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל, עמ' 10.

96 על ההבחנה בין 'תרבות המדינה' לתרבות הפופולרית ראו: יעקב ידגר וישעיהו (צ'רלס) ליברמן, 'מסורתיות יהודית ותרבות פופולרית בישראל', עיונים בתקומת ישראל, 13 (תשס"ד), עמ' 166.

97 ראו: הצפה, לעיל הערה 92.

98 ראו: ללא שם הכותב, 'ברכת שר הפנים והעליה', הצפה, 17.5.1949.

לצד הפוליטיקאים, אנשי המזרחי והפועל המזרחי התבלט בחגיגות מירון בתש"ט גם הרב הצבאי הראשי הרב שלמה גורנצ'יק. גם הוא, כמו שר הדתות, השתתף בכל הטקסים בצפת ובמירון כשהוא מלווה ביחידה צבאית של 'כובשי מירון', ובג'יפ צבאי שעליו נישא ספר התורה של היחידה הכובשת. נראה לי שנוכחותם של הרב גורן והחיילים באירועי מירון נועדה לשמש תגובה לחגיגות השנה לשחרור צפת, שלאנשי הפלמ"ח היה חלק מרכזי בהן. החיילים הדתיים והרב הצבאי הראשי שהשתתפו בהילולה הפגינו את עובדת קיומו של צבא אחר, צבא שאנשיו כן מאמינים בנסים, שלא כדבריו של האלוף איש הפלמ"ח יגאל אלון בטקס חנוכת האנדרטה במצודה בצפת כשבוע ימים קודם לכן.⁹⁹ זהו צבא שמשלב אמונה דתית בלחימה וכיבוש, שמכבד את ספר התורה ומאמין בו, ומשתתף בהילולה המסורתית. בפני החוגגים במירון נחשף פן עממי מסורתי של הצבא, פן שונה מאוד מהפן הפלמ"חי החילוני שהורגש בחגיגות השנה לשחרור צפת. הרב הצבאי הראשי בא לא כדי למחות על החלטות הממשלה אלא כדי להדגיש את שותפות החיילים הדתיים בניצחון במלחמת העצמאות ובבניית החברה במדינה הצעירה, זה לא 'הכושי' [ש]עשה את שלו', אלא ציבור עממי שדורש להכיר בחלקו בהישגי תש"ח ומצהיר על השתלבותו בבניית המדינה כחלק מהזרם המרכזי ולא כאופוזיציה הדורשת בניית צבא וחברה אלטרנטיביים. הנוכחות הפעילה של הרב גורן ואנשי הרבנות הצבאית בחגיגה העממית היא בבחינת הצהרה בנוגע לכוונותיהם לנסות להשפיע בתוך הצבא ולטפח בקרב החיילים תכנים דתיים, וכן להשתתף בעיצוב פני החברה בישראל. לצדו של הרב הצבאי הראשי סגן אלוף גורנצ'יק הופיע באירועי מירון גם יריבו על הנהגת הפן הדתי של צה"ל – סגן אלוף נתן גרדי, ראש השירות הדתי. היריבות בין השניים נבעה הן ממניעים אישיים, הן ממניעים של חלוקת סמכויות וכפיפויות (השירות הדתי קדם לרבנות הצבאית, אך נקבע שיהיה כפוף לה) והן ממניעים פוליטיים – גרדי היה פעיל ותיק של תנועת הפועל המזרחי, ואילו גורן מונה לתפקידו בהמלצת הרב פישמן-מיימון והרב הראשי יצחק אייזיק הלוי הרצוג,¹⁰⁰ שניהם אנשי תנועת המזרחי.¹⁰¹ נוכחותו של גרדי בהילולה במירון בתש"ט לא

99 גרדי כותב בספרו פרק על 'נסים במלחמת השחרור', ובו הוא מציין את אמונתו של שלמה שמיר, מפקד חטיבה 7, בנסים, ומספר על נס שקרה לכתת אנשי פלמ"ח בקרבות לשחרור צפת. הנ"ל, פרקי חיים של חלוץ דתי, עמ' 216-218.

100 ראו את מכתבו של שר הדתות י"ל הכהן פישמן לדוד בן-גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון, מהתאריך 2.8.1948, שהוא ממליץ בו על הרב שלמה גורנצ'יק לתפקיד 'רב ראשי צבאי', ואת מכתבו של יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הרב הראשי לארץ ישראל, לבן-גוריון מר"ח מנחם אב תש"ח (6.8.1948), שהוא ממליץ בו על גורנצ'יק למשרת 'ראש רבני הצבא'. שני המכתבים בארכיון בן-גוריון, תיק הרבנות הצבאית.

101 ראו: גרדי, פרקי חיים של חלוץ דתי, עמ' 210-219. המאבק בין גורן לגרדי הסתיים בניצחונו של גורן. גרדי התפטר מצה"ל ביום 20.6.1949. ראו את מכתבו לרמטכ"ל ולאחרים מתאריך זה בארכיון בן-גוריון, תיק הרבנות הצבאית. במאבקים הפוליטיים על איש תפקידי המפתח ברבנות הצבאית וההשפעה על דרכה היו מעורבים גם גורמים נוספים. למשל: לוי, שר הסעד, שלח מכתב לבן-גוריון שבו תבע את חלקה של מפלגתו – פועלי אגודת ישראל ברבנות הצבאית. ראו את

סייעה לארגון שעמד בראשו, השירות הדתי בוטל, ואילו הרבנות הצבאית שרירה וקיימת גם היום. עם זאת, נראה לי שהשתתפותו של גרדי באירועי מירון נבעה ממאבקו על מקומו והשפעתו בתנועתו ובצבא.

בשנת תש"ט, כשההילולה של רשב"י בל"ג בעומר במירון התקיימה לראשונה במדינת ישראל, ניסו להוסיף למתכונת המסורתית שלה כמה מאפיינים חדשים:¹⁰² טקס על יד בית העירייה בצפת, נוכחות ג'יפ צבאי ועליו ספר התורה של משחררי מירון באירוע זה, ובראש התהלוכה מצפת למירון, עלייה על הקרקע במקום של מושב שאנשיו משתייכים למחנה הדתי-לאומי בטקס שהוא מעין הילולה זוטא, השתתפות בולטת של נציגי המחנה הדתי-לאומי בטקסים המסורתיים של ההילולה בצפת ובמירון, השתתפות שרי ממשלה באירועי ל"ג בעומר במירון שהקנו לאירועים חותם ממלכתי,¹⁰³ ונוכחות ניכרת של אנשי צה"ל, ובראשם הרב הצבאי הראשי גורונצ'ק (גורן) איש המחנה הדתי-לאומי בכל הטקסים שנערכו במקום, הם אף חידשו מסורת של קיום טקס צבאי לזכר כובשי מירון בתש"ח,¹⁰⁴ כמו כינוס גדודי הפלמ"ח משחררי צפת שנערך באותו שבוע בעיר המשוחררת,¹⁰⁵ אלא שהטקס במירון הדגיש את האופי העממי-דתי של כובשי מירון, להבדיל מהאופי האליטיסטי של לוחמי הפלמ"ח, הלוחמים המובחרים שבאו מרחוק להציל את צפת,¹⁰⁶ טקס שיצר את החיבור בין צה"ל לדת ולמסורת והדגיש את חלקה של הרבנות הצבאית כגורם דומיננטי בזיקה שבין האזרחים לצבא, בשעה שהנהגת המדינה, ובראשה בן-גוריון, הטיפה לרעיון 'האומה במדים' שלפיו כל העם צבא ועל הצבא לפעול להגשמתו

מכתבו של לוי מיום 6.7.1949 בארכיון בן-גוריון, תיק הרבנות הצבאית. משה שפירא, שר הפנים והעלייה, איש הפועל המזרחי, ביקש מבן-גוריון שיעניק לרבנות הצבאית מעמד של חיל-דת. ראו את מכתבו מיום 25.10.1949 בארכיון בן-גוריון תיק הרבנות הצבאית. גם ישעיהו ליבוביץ, שעמד אז בראש תנועת העובד הדתי (סיעת הפועלים הדתיים בהסתדרות הכללית), כתב לבן-גוריון בנושא, הוא העדיף את השירות הדתי מן הרבנות הצבאית ודיווח על מחדלים של הרבנות הצבאית באספקת שירותי דת לחיילים. ראו את מכתבו מיום 27.10.1949, בארכיון בן-גוריון, תיק הרבנות הצבאית.

102 ד"ר כהנא, מנכ"ל משרד הדתות, התראיין לקראת הבחירות לוועידת הפועל המזרחי כנציג סיעת התחדשות, הדברים הובאו בכתב העת נתיבה, אדר תש"ט עמ' 5-6. בין היתר אמר בריאיון: 'במקום ליהפך ליהדות "שומרי החומות", החרדים על הקיים בלבד, אני רוצה ליהפך ליהדות של יוצרים ומחדשים וממילא דינמיים. אנו הפועל המזרחי מוכרח [כך במקור] ליהפך לגשר החי שמעביר לתוך חיי הציבור הכללי כיום במדינת ישראל מרוח היהדות של הדורות, ומקשר ממילא דור לדורות'.

103 יש לציין ששר הדתות הרב מימון נמנה עם אנשי המחנה הדתי לאומי, ואילו שר ההספקה והקיצוב דב יוסף היה איש מפא"י, ונוכחותו הוסיפה בוודאי לנוף הממלכתי של החגיגות.

104 מירון שוחררה במבצע חירם על ידי חטיבה 7, ובלטו בה אנשי הפלוגה הדתית בגדוד 79, כפי שמציין הגלילי, ספר מירון, עמ' 5.

105 ראו: במחנה, 38 (נח), 19.5.1949, עמ' 1.

106 עוז אלמוג עומד על הקנאה המלווה בכאב ובמרירות של לוחם חי"ש כלפי אנשי הפלמ"ח, כפי שהוא לומד מפנקסו של ראובן ארליך, לוחם בגדוד אלון, שנהרג בגזרת צפת במלחמת העצמאות. הנ"ל, הצבר – דיוקן, תל אביב תשנ"ז, עמ' 188.

של משימות לאומיות שונות.¹⁰⁷ נראה שהרב הצבאי הראשי גורונצ'יק תרגם גישה זו, שכוונה לנושאי כלכלה, חינוך, התיישבות וקליטת עלייה, גם לאחריות מסוימת של הצבא לקביעת דפוסי החיים התרבותיים-רוחניים של המדינה הצעירה. נוכחותו הפעילה של גורן בראש חייליו בהילולה תרמה להדגשת הרוח הדתית הלאומית הצבאית באירועי מירון, ובכך הוא השתלב במגמה הכללית שנפוצה בשנותיה הראשונות של המדינה, שהציגה את הצבא כגוף קרוב וידידותי לכלל האוכלוסייה העוסק במשימות אזרחיות מגוונות.¹⁰⁸ ראש עיריית צפת, שר הדתות ומנכ"ל משרדו, הרב הצבאי הראשי, שעמדו במרכז האירועים, ייצגו את מוסדות המדינה האזרחיים ואת הצבא המנצח בהדגישם את הפן הדתי של המוסדות הלאומיים. עם זאת, מדיווחי העיתונות עולה שהאופי המסורתי של ההילולה נשמר והנוכחות הדתית-לאומית והטקסים הנוספים שנערכו במירון לא מנעו את החוגגים מלחגוג כיד המסורת הטובה עליהם.

סיכום

האירועים שהתקיימו במאי 1949 בצפת ובמירון מבליטים בפרספקטיבה היסטורית בראש ובראשונה את מי שנעדר מהם – ראשי השלטון, אנשי מפא"י. היעדרותם בלטה כבר אז, ומכתבו של ראש עיריית צפת פודהורצר לראש הממשלה בן-גוריון מעיד על כך. נראה שבן-גוריון וחבריו למפלגה ולהנהגת המדינה העדיפו להיעדר מהאירועים הללו ולא להיתקל בגל האהדה העצום שנהנו ממנו יריביהם הפוליטיים – אנשי מפ"ם מפקדי הפלמ"ח, שבאו לשמוח עם אנשי צפת ולמחות על פירוק הפלמ"ח ועל הגישה הממלכתית הבאה לידי ביטוי במהלך זה. בן-גוריון ואנשיו העדיפו כנראה לאפשר את קיומם של האירועים, בידיעה שחגיגות השנה לשחרור צפת ישמשו במה להשמעת מחאות נגדם, מתוך הערכה שהמחאות הללו תתקיימנה בפריפריה המרוחקת וששיתוף הפעולה החד-פעמי בין אנשי השמאל לציבור החרדי המקומי אינו בבחינת סכנה עבורם. כאשר איימה מחאה זו להתפשט ולהגיע גם למרכזי ההכרעות היא טופלה על ידי הצנזורה שמחקה קטעים שעמדו להתפרסם בעיתון על המשמר, ועל פרסום הכתובת 'הכושי עשה את שלו' שילם עורך במחנה משה שמיר בהדחתו ממשרתו. היעדרותם של ראשי המדינה מסמלת בעיניי את הגישה הממלכתית, שלפיה המרכז יכתיב לפריפריה את השתלבותה בכור ההיתוך, וכאשר מתרחשים בפריפריה אירועים שאינם לרוחו, הממסד מחזיר אותם. אפשר להשוות את היחס של הממסד השלטוני לטקסים שהתקיימו בצפת ובמירון באייר תש"ט ליחס ההפוך של אותו ממסד כלפי הכינוסים של החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה שהתקיימו בעשור הראשון לקיומה של המדינה. הכינוסים הללו היו למעשה אחד מטקסי

107 ראו: אורי בן-אליעזר, דרך הכוונת, תל אביב תשנ"ו, עמ' 286.

108 שם, עמ' 289.

המדינה העיקריים של התקופה, ולהבדיל מהטקסים הנדונים במאמר זה, הונהגו על ידי אנשי הממסד שהגיעו מן המרכז והביאו את בשורת הממלכתיות וחיוזוק הזיכרון הלאומי הציוני אל הפריפריה.¹⁰⁹

נראה לי שהיעדרם של ראשי השלטון החילונים מאירועי ל"ג בעומר תש"ט בצפת ובמירון (מלבד השתתפותו של השר דב יוסף בטקס נטיעת עצי החרוב במירון) נובע מכך שסמכו על אנשי הציונות הדתית, בעלי הברית ההיסטוריים, שייצגו כהלכה את הגישה הממלכתית. אנשי מפא"י העדיפו להיעדר מהטקסים המסורתיים כדי להתרחק מהמיושן וה'פרימיטיבי' והעדיפו להלל את חג המים בחניתה, סמל ההתיישבות החלוצית, ואת חנוכת הפקולטה לרפואה, סמל הקדמה והמדע.

בהיעדרם של אנשי מפא"י חלקו ביניהם אנשי האופוזיציה, מימין ומשמאל, את ניהול החגיגות החילוניות בצפת. חגיגות יום השנה לשחרור העיר הבליתו את הפלמ"ח ומפקדיו, אנשי מפ"ם. הם שיתפו פעולה עם אנשי צפת שבראשם עמד משה פודהורצר החרדי, וניצלו את הבמה שניתנה להם להביע את עמדותיהם ואת מחאתם בנוגע לאופי המדינה המתהווה. אפשר לראות זאת בדבריו של יגאל אלון (עדיין במדי אלוף בצה"ל) על כך שהניצחון על הערבים בצפת הושג בזכות גבורת הלוחמים ולא בנס, ובכתובת המחאה 'הכושי עשה את שלו – הכושי יכול ללכת'. חגיגות הפלמ"ח בצפת זכו להד תקשורתי ולאהדה ציבורית, אך לא ליותר מזה. המפקדים הבכירים – יגאל אלון, משה כרמל ומשה קלמן – שהשתתפו באירועי המחאה בצפת, פרשו מהצבא אל המדבר הפוליטי, וכמוהם גם המחאה על פירוק הפלמ"ח היתה לססמה בהפגנות 1 במאי של תנועות הנוער החלוציות. להבדיל מאירועי יום השנה לשחרור צפת, שזכו לסיקור נרחב בעיתונים אשר ייצגו קשת עמדות פוליטיות, האירועים של יוצאי האצ"ל, אנשי תנועת חרות, בצפת וסביבותיה באמצע מאי 1949 לא זכו לשום הד תקשורתי, מלבד הסקירה בעיתון התנועה. נראה שיחס העיתונות לאירועים אלה מבטא את הדה-לגיטימציה כלפי תנועת חרות, בהתאם לקביעתו של בן-גוריון – 'ללא מק"י וחרות'. הטקסים, האישים, הנאומים והמצעדים נערכו הרחק מלב העשייה הפוליטית והיחידים בציבור הרחב ששמעו עליהם היו אנשי התנועה. מלבד אנשי חרות השתתפו באירועים רק הרבנים פודהורצר וזילברמן מצפת, שייצגו ציבורים קטנים ומסורתיים שמראש אהדו, חלקית לפחות, את הימין הלאומי.

האירועים שנועדו לציין את הישיגי תש"ח ולהבליט את הנרטיבים המנוגדים של יוצאי הפלמ"ח ויוצאי האצ"ל היו חד-פעמיים ולא היו למסורת מתמשכת ובעלת משמעות. סביר בעיניי שהגורמים לכך היו העובדה שמפ"ם וחרות נעשו מפלגות אופוזיציוניות, ובכך הרחיקו את עצמן מרוב אנשי צפת ומנהיגיהם, שהבינו כי עליהם להתקרב לממסד של מפא"י כדי לזכות באהדת הממשלה ובתקציביה.

109 ראו: מיכאל פייגה, 'ארכיאולוגיה, אנתרופולוגיה ועיירות הפיתוח: עיצובו של המקום הישראלי', ציון, סג (תשנ"ח), עמ' 441-459.

בל"ג בעומר תש"ט התקיימה ההילולה של רשב"י במירון, למרות ההודעות הרשמיות על ביטולה. המאבקים על קיומה ועל אופייה התנהלו מאחורי הקלעים. בחזית בלטו השילוב והקיום זה לצד זה של מסורות עממיות וחידושים ממלכתיים. ההילולה הפגישה יריבים אידאולוגיים ופוליטיים כמו הרבי מבויאן ושר הדתות פישמן-מיימון, שחייבו זה אל זה לאור הלפידים והמדורות. עם זאת, נראה שריבוי האינטרסים וקבוצות הלחץ המעוניינים לעצב את פני ההילולה לאחר הקמת המדינה עלול להביא ל'פיצוץ'. כפי שאכן קרה בשנת 1956 כאשר משרד הדתות, בהנהלת ש"ז כהנא, הודיע על ביטול ההילולה.

איתור הגורמים השונים שהיו מעורבים בעיצוב פניה של ההילולה במירון בעשור הראשון למדינת ישראל מאפשר לעמוד על יחסי הגומלין בין קבוצות דומיננטיות לקבוצות שוליים בשנות החמישים במישור התרבותי ובמישור הפוליטי. בשנים הללו המסורת העממית, שבמרכזה פולחנו של צדיק או קדוש הידוע כעושה נסים וכמחבר ספר זוהר, החיבור המרכזי של תורת הסוד היהודית, תורת הקבלה, נדחקה לשוליים. החסידים ובני עדות המזרח שקיימו מסורת זו נאבקו על המשך קיומה של המסורת ועל הדומיננטיות שלהם בהילולה במירון, ונגד הניסיון של המדינה, כמנגנון שליטה לעצב אותם ואת מסורתם לצרכיה. בני קבוצת שוליים זו ניצבו מצדו האחד של המתרס.¹¹⁰ מנגד ניצבו מוסדות המדינה הציונית, המדינה היהודית הצעירה, שראשיה ומייסדיה שאפו להקנות לה צביון לאומי-חילוני-מודרני. מנהיגים אלו היו צריכים לגבש את עמדתם ולהחליט כיצד לפעול בנוגע להילולה זו. משרד הדתות, שבראשו עמדו בכל התקופה הנידונה עסקנים אשר נמנו עם הזרם הדתי לאומי (אנשי המזרחי-הפועל המזרחי – המפד"ל), היה הבולט בין מוסדות המדינה שהתערבו בחגיגות מירון. מעורבותם של הדתיים הלאומיים בהילולה מלמדת על יחסם לדת העממית ועל הדרך שהתנועה ניוטת בה את עמדותיה בין הדת העממית למדינה הציונית המתחדשת. אתר הקבר של רשב"י במירון נמצא באחריותו של הקדש שבראשו עמדו אפוטרופוסים שהיו כפופים מבחינה משפטית לרבנות הראשית בישראל, בכך נקבע שגם גוף זה יהיה בעל עניין במקום; ואכן, הרבנים הראשיים היו מעורבים במאבקים על ניהול האתר וקביעת אופיו. גם הרבנות הצבאית ומי שעמד בראשה בשנות החמישים, הרב שלמה גורן, השתתפו בניסיונות לעצב את ההילולה במירון לאחר הקמת המדינה כאירוע דתי-לאומי המדגיש את הפן הצבאי של הממלכתיות המתחדשת ואת נוכחותם של חיילים דתיים בצה"ל. גופים נוספים שהיו בעלי עניין במירון ובהילולה הם חברי מושב מירון הסמוך לקבר הרשב"י, הישיבה שנבנתה במקום, המועצה האזורית מרום הגליל ועיריית צפת. משרדי הממשלה השונים השתתפו באירוע, בעיקר בדאגה לשלום המשתתפים בה. הגוף שפעל במקום היה משטרת ישראל; זו – מתוקף תפקידה – היתה אחראית לשמירת הסדר והחוק בהילולה ולשמירת שלומם של משתתפיה באירוע. ניתוח התנהגותם של המוסדות השונים ושל נציגי הדת הממוסדת כלפי חגיגה מסורתית-עממית זו יאפשר לנו

110 ראו: חנה הרצוג, "כל שנה יכולה להיחשב כשנה הראשונה": הסדרי זמן וזהות בוויכוח על שנות החמישים, תיאוריה וביקורת, 17 (סתיו 2000), עמ' 209-216.

להבין את מורכבות היחסים שבין הדת העממית לממסד ולדת הממוסדת במדינה בשנים הללו וכן את מורכבות היחסים שבין המוסדות השונים שהיו מעורבים בהילולה.¹¹¹ ייחודם של האירועים שהתקיימו בצפת ובמירון באייר תש"ט הוא בהיותם רצף של טקסים חדשים וישנים שאמנם כל אחד מהם התקיים בנפרד וכוון לקהל מטרם משלו, אך עם זאת קיימו גם שיח נסתר ביניהם והיו הכנה ותגובה לטקסים האחרים שבשרשרת. הגורמים השונים שהובילו את הטקסים היו מודעים לחשיבות של שנת הייסוד של המדינה. מסורת שנקבעת בשנה זו עשויה להיות תקדים היסטורי שחוזרים עליו מדי שנה, ויש בה כדי לשנות מסורות ומנהגים ארוכי שנים. בפרספקטיבה העומדת לרשותנו כרגע, ממרחק של 64 שנים, נראה שהניסיון לעצב מחדש את ההילולה במירון ולרתום אותה לצורכי המדינה נכשל. הכוחות שהתנגדו לכך – שנראה היה בתש"ט כי נדחקו לשוליים והם על סף היעלמות מעל במת ההיסטוריה – היו חזקים דיים כדי לעמוד בלחצים שהופעלו עליהם לדחות את הניסיונות לעצב מחדש את הטקסים ולהחזיר את עטרתם ליושנה.

111 על המאבקים על ניהול קבר הרשב"י וההילולה בעשור הראשון למדינה מאמר בכתובים.